

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Філологічний факультет**

Кафедра слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького

**Вигуки та звуконаслідувальні слова
в сучасній болгарській мові: семантика,
походження, структурні особливості**

**Магістерська робота
студентки 2 курсу
спеціальності “Філологія”
ОП “Болгарська мова та література”
Мартяк Марти Романівни**

**Науковий керівник
доц. Албул О. А.**

**Рецензент
доц. Сорока О.Б.**

Львів – 2023

Я, Мартяк Марта Романівна, підтверджую, що магістерську роботу на тему “Вигуки та звуконаслідувальні слова в сучасній болгарській мові: семантика, походження, структурні особливості” виконала самостійно, вказавши всю використану літературу в Списку використаної літератури. У тексті роботи немає фрагментів праць інших авторів без оформлених покликань.

04.11.2023 р.

(дата)

(власноручний підпис автора роботи)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ВИГУКІВ У МОВОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ	7
1.1. Загальна характеристика вигуків як особливого класу слів у мові	7
1.2. Вигуки і звуконаслідувальні слова: спільне і відмінне	14
1.3. Вигуки та звуконаслідувальні слова у теоріях та гіпотезах про виникнення мови	19
1.4. Вигуки болгарської мови як об'єкт дослідження	21
РОЗДІЛ 2. ВИГУКИ ТА ЗВУКОНАСЛІДУВАЛЬНІ СЛОВА В СУЧАСНІЙ БОЛГАРСЬКІЙ МОВІ: СЕМАНТИКА, ПОХОДЖЕННЯ, СТРУКТУРА	23
2.1. Вигуки у старослов'янській/староболгарській мові	23
2.2. Вигук як частина мови у болгарських граматиках	25
2.3. Вигуки болгарської мови за походженням	30
2.4. Види вигуків болгарської мови за значенням.39	
2.5.Звуконаслідувальні слова.....	41
2.6. Словотворчий потенціал вигуків і звуконаслідувальних слів. Типи та моделі відвигукових дієслів	45
2.7. Синтаксичні особливості вигуків та звуконаслідувальних слів	49
2.8. Проблемні аспекти перекладу вигуків. Основні способи перекладу .	54
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	62
РЕЗЮМЕ.....	68

ВСТУП

Вигуки є особливим класом слів у мові. Вони виконують важливі функції у мовленні. Вигуки відіграють значну роль у вираженні суб'єктивного ставлення мовця до ситуації, до об'єктивного світу, у вираженні його почуттів та волевиявлень.

Їхня специфіка – виражати емоційно-експресивні реакції, оцінки, волевиявлення, не називаючи їх. Вигуки передають надзвичайно широкий спектр емоцій і почуттів, які створюються не самими вигуками, а контекстуальним оточенням і відповідною інтонацією. У живому мовленні вони безпосередньо пов'язані з темою і змістом інформації, емоціями, оцінками, настроями мовців і передаються з певною інтонацією, мімікою і жестами. Вигуки як емоційно забарвлена лексика не просто можуть передавати емоції, а й можуть вимагати від реципієнта певних дій або вчинків. «Вигукам відводиться важлива комунікативна функція, суть якої полягає в тому, що вони беруть участь у створенні таких оцінно-модальних планів висловлення, як позитивна чи негативна реакція мовця на певну ситуацію або категорично вираженого спонукання. Іншими словами, вигуки – це узагальненоусвідомлені мовні знаки для вираження почуттів і волевиявлень людей, їхнього суб'єктивного ставлення до об'єктивного світу¹.

Це один із найдавніших класів слів, однак його вивчення й донині лишається найбільш проблематичним.

В українському мовознавстві комплексний аналіз вигуків здійснено в монографії Л. Мацько «Інтер'єктиви в українській мові»⁴. Різні аспекти вигуків стали об'єктом наукового зацікавлення таких науковців, як Н. Глібчук², Н.Гуйванюк³, Т. Мішеніної⁴, О.Мельник⁵ та ін.

¹ Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. – К., 1993. – С.319.

² Глібчук Н. Синкретична природа похідних інтер'єктивів у площині міжчастиномовної омонімії // Вісник Львівського університету. Серія філологічна – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. 2017. – Ч. 1. – Вип. 64.– С.138 -150.

У болгарському мовознавстві вигуку присвятили свої наукові розвідки К.Томова, В.Витов, Р.Ніцолова, Л.Андрейчин та інші.

Невизначений частиномовний статус вигука, різні погляди щодо звуконаслідувальних слів, класифікації вигуків та специфіка їхнього статусу в українському та болгарському науковому дискурсі вимагають подальшого наукового вивчення.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю системного наукового аналізу особливостей вигуків та звуконаслідувальних слів сучасної болгарської мови.

Мета дослідження – проаналізувати лексико-семантичні та структурно-синтаксичні особливості вигуків і звуконаслідувальних слів як різновиду вигуків у болгарській мові.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання**:

- узагальнити дискусійні питання щодо природи вигуків та їхнього статусу в граматичній системі мови;
- з'ясувати спільне і відмінне у вигуках і звуконаслідувальних словах;
- проаналізувати статус вигука в болгарських мовознавчих студіях;
- з'ясувати місце вигука в старослов'янській/староболгарській мові та у болгарських граматиках;
- здійснити характеристику вигуків болгарської мови за походженням, за значенням;
- охарактеризувати словотворчий потенціал вигуків і звуконаслідувальних слів;
- проаналізувати синтаксичні особливості вигуків та звуконаслідувальних слів;

³ Гуйванюк Н. Соціальні та регіональні виміри інтер'єктивів української мови. Мова і суспільство. 2012. Вип.3.с.321-332.

⁴ Мішеніна Т. Стилiстичний потенціал звуконаслідувальних слів у сучасній українській мові (на прикладі новелістики 60-х рр. ХХ ст.) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2014. - №12. – С.107-112.

⁵ Мельник О. Первинні вигуки як об'єкт лінгвістичного дослідження // Мова і культура. – Вип.16. – Т.5. – 2013. – С198-199.

- виокремити проблемні аспекти перекладу вигуків та надати відповідні рекомендації.

Об'єктом дослідження є вигуки і звуконаслідувальні слова як різновид вигуків сучасної болгарської мови.

Предмет дослідження – лексико-семантичні та структурно-синтаксичні особливості вигуків і звуконаслідувальних слів у болгарській мові.

Практичне значення магістерської роботи полягає в тому, що результати дослідження можна використати як ілюстративний матеріал для лекцій та практичних занять з морфології сучасної болгарської літературної мови, стилістики та лінгвістики тексту.

Методи дослідження. Основним методом дослідження є описовий, який полягає в описі структури, походження та значення вигуків. Допоміжними методами є також елементи етимологічного аналізу, потрібні для встановлення первинних та вторинних вигуків. Елементи кількісного аналізу необхідні для підрахунку різних видів вигуків.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (62 позиції). Загальний обсяг магістерської роботи становить 68 сторінок друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ВИГУКІВ ТА ЗВУКОНАСЛІДУВАЛЬНИХ СЛІВ У МОВОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ

1.1. Загальна характеристика вигуків як особливого класу слів.

У сучасній лінгвістиці немає одностайності щодо віднесення вигуків до певної категорії слів. Адже ця група слів помітно відрізняється від інших лексико-граматичних класів своїми лексичними особливостями, зокрема нечіткістю семантики, незакріпленістю значення за звуковим комплексом, своїми граматичними ознаками та функцією в реченні, суто суб'єктивними, емоційно-вольовими виявленнями.

У «Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів» подано таке визначення цієї мовознавчої категорії: «Вигук – клас слів, що виконує важливі комунікативні функції, служить для безпосереднього вияву почуттів, емоцій, різних волевиявлень людини, не називаючи їх»⁶.

Автори термінологічної енциклопедії «Сучасна лінгвістика» відносять вигук до частини мови: «незмінна частина мови, що є емоційним сигналом як реакцією мовця в певній комунікативній ситуації»⁷.

Вигук як окрему частину мови, яка виражає емоції, почуття, волевиявлення і не належить ні до самостійних, ні до службових слів, розглядають А. Грищенко⁸, А. Колодяжний⁹, Л. Мацько¹⁰, М. Плющ¹¹. Так, М.Плющ зазначає, що вигуки не є членами речення, але «на місці самостійного

⁶ Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я.Єрмоленко. – К., 2001. – С.28.

⁷ Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава, 2006. – С.59.

⁸ Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П.Грищенка. – К., 1997. – 493 с.

⁹ Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за ред. І.Білодіда. – К., 1969. – 583 с.

¹⁰ Мацько Л.І. Інтер'єктиви в українській мові. – К., 1981.

¹¹ Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. – Частина 1. – К., 2005. – С.276

слова набирають конкретного значення і виконують синтаксичну роль слова, яке замінюють»¹².

Своєрідний погляд щодо вигуків мав І.Кучеренко, вважаючи, що не варто виділяти вигук як окрему частину мови, а треба зараховувати такі лексичні одиниці до часток¹³.

Мовознавці І. Вихованець та К. Городенська не відносять вигуки до окремої частини мови, а називають їх особливим типом реченневих утворень, словами-реченнями. «Вигук – узагальнено-усвідомлені мовні знаки для виражень почуттів і виявлень мовців, суб'єктивного ставлення до об'єктивного світу»¹⁴. І. Вихованець вважає, що «у реченневій концепції вигуки розглядають у співвіднесеності з логічною основою речення – судженням, яке має у них словесно не виражену, імпліцитну основу»¹⁵

І. Ковалик усі частини мови ділить на змінні повнозначні (іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово), незмінні повнозначні (прислівник), незмінні неповнозначні (прийменник, частка, сполучник) та еквіваленти висловів (не мають парадигми відмінювання, не поєднуються з іншими словами граматичними зв'язками, не співвідносяться безпосередньо з поняттями і мають нульове граматичне значення)¹⁶. До останніх науковець зараховує «окрему частину мови – вигук».

У магістерській роботі дотримуватимемося традиційного погляду на вигук як частину мови з частиномовним значенням інтер'єктивності.

Як уже зазначено вище, вигук не належить ні до самостійних частин мови, ні до службових, оскільки «від самостійних частин мови вигуки відрізняються відсутністю номінативної функції, граматичних значень,

¹² Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. – Частина 1. – К., 2005. – С.276

¹³ Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія. – К., 1961. – Ч. 1.

¹⁴ Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови. – К., 2004. – С.376-388.

¹⁵ Там само. – С.376-388.

¹⁶ Ковалик І.І. Теоретичні питання граматики // Ковалик І. Питання українського і слов'янського мовознавства. – Вибрані праці. – Частина II. – Львів-Івано-Франківськ, 2008. – С.104.

синтаксичної функції члена речення, а від службових частин мови (прийменника і сполучника) – відсутністю синтаксичного граматичного значення – вираження семантико-синтаксичних відношень на основі сурядного та підрядного зв'язків у реченні»¹⁷.

У системі частин мови вигук має найбільше спільних рис із частками, зокрема емотивними. Але між ними є і багато відмінних ознак, з-поміж яких автори підручника «Сучасна українська літературна мова. Морфологія» (за ред. А. Мойсієнка) називають такі:

1) частки вказують на «різноманітні модальні відношення між висловлюваннями і явищами дійсності, встановлювані через оцінку мовця, а вигуки – на миттєві експресивні реакції – власне оцінки мовцем явищ навколишньої дійсності»¹⁸;

2) вигуки характеризуються «більшою, порівняно з частками, семантико-синтаксичною автономністю»;

3) вигуки переважно займають позицію початку речення (рідше вживаються в середині або в кінці) і виступають відокремленими від інших слів за допомогою пауз компонентами, які формують цілісну інтонаційну структуру речення і надають йому емоційного забарвлення, або виступають словом-реченням, проте комунікативно й інтонаційно поєднуються з попереднім чи наступним реченням, а частки не відокремлюються паузами в реченні і можуть виконувати функцію комунікативних актуалізаторів змісту самостійних слів, утворюючи з ними один компонент, або формувати структуру комунікативних типів речень, детермінантно поєднуючись із семантичною структурою речення в цілому»¹⁹.

Вигуки не називають емоції та емоційно-вольові мотиви, а безпосередньо виражають їх. Цим вони різко відрізняються від інших категорій слів. Більшість вигуків походить від інстинктивно вимовлених звуків і звукосполучень, які

¹⁷ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред. А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.513.

¹⁸ Там само. – С.513.

¹⁹ Там само. – С.513.

поступово відокремилися від рефлексивних проявів і стали словами, що розуміються як засіб безпосереднього вираження емоційних та емоційно-вольових реакцій у людини. Вони є найяскравішим засобом для емоційно-експресивного мовлення, тому найбільше вживаються в розмовній мові.

За значенням більшість вигуків є багатозначними. Часто один і той же вигук використовується в мовленні для вираження різних почуттів, залежно від конкретного змісту.

У реченні вигук найчастіше вживається як побічне слово, яке синтаксично не пов'язане з іншими частинами речення, але має безпосереднє відношення до його змісту.

Отже, як свідчить короткий огляд науково-граматичної літератури, вигук – це особлива, незмінювана частина мови, яка виражає емоції мовця, але не називає їх, а також не має лексичного значення і граматичних ознак. Від службових слів вигуки відрізняються тим, що не виконують властивих їм службових функцій (поєднувати інші слова, надавати їм інших смислових відтінків тощо).

На сьогодні дискусійним залишається питання про те, чи має значення вигук. Б. Кулик вважає, що вигуки «не мають лексичного значення і граматичних категорій, але як слова людської звукової мови разом з інтонацією... служать для вияву радості, жаху, болю, сміху, привітання тощо; вони соціально усвідомлені як загальновизнане вираження емоцій і волевиявлень у мові даного народу»²⁰.

І. Ковалик вважав, що вигуки «не співвідносяться безпосередньо з поняттями і мають нульове граматичне значення»²¹.

На думку авторів «Граматики української мови» О.Безпояско, К.Городенської та В.Русанівського, «вигук як мовна одиниця не виражає

²⁰ Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. – Частина I. – К., 1972. – С.393-394

²¹ Ковалик І.І. Теоретичні питання граматики // Ковалик І. Питання українського і слов'янського мовознавства. – Вибрані праці. – Частина II. – Львів-Івано-Франківськ, 2008. – С.104.

значення. Воно створюється контекстом, конкретною ситуацією мовлення, що свідчить про мовленнєву природу вигуків»²².

Аналогічної думки дотримується і Л. Мацько, яка вважає, що «семантика вигуків має конкретно-ситуативний характер і розкривається у контексті, у зв'язках з іншими словами, за допомогою інтонації, може доповнюватися мімікою, жестами», так вважає Л. Мацько²³.

В. Горпинич зауважує, що вигуки «мають усвідомлений колективом смисловий зміст (елемент думки), який разом з емоціями та волевиявленнями формують категоріальне значення вигука як частини мови, що узагальнює різноманітні значення кожного вигука зокрема»²⁴.

Автори підручника «Сучасна українська мова. Морфологія» за редакцією А. Мойсієнка також вважають, що вигукам властива категорійна семантика «суб'єктивна модальність», яка «узагальнює в один клас різноманітні за значенням вигуки, що передають у мовленні: 1) осмислені емоційні реакції мовця на ситуації навколишньої дійсності або на власні думки, знання (радість, піднесення, гордість, захоплення, здивування, здогад тощо); 2) рефлексивні реакції мовця на подразники навколишньої дійсності (бій, гнів, переляк, відчай тощо); 3) емоційно-вольові реакції мовця на ситуації навколишньої дійсності (наказ, заклик, заохочення, привітання, подяку тощо)»²⁵

Незважаючи на те, що вигуки не виконують номінативної функції, у мовному колективі за вигуками закріплене чітко визначене уявлення (поняття).

Описуючи категорійну семантику вигуків, О. Зубань пропонує розглядати її крізь призму лексичних значень первинних і вторинних вигуків: «Лексичні значення первинних (наприклад *ах!*, *ох!*, *бр!*, *е-е!*, *о!*, *ох!*, *тю!*, *ме!*) і деяких вторинних (наприклад, *матінко!*, *о Боже!*, *Господи!*) емотивних вигуків

²² Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. – К., 1993. – С.320.

²³ Мацько Л.І. Вигук // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2004. – С.64.

²⁴ Горпинич В.О. Морфологія української мови : Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К., 2004. – С.302.

²⁵ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред А.К. Мойсієнка. – К., 2013. – С.510.

характеризуються високим ступенем загаленості, що зумовлює їх полісемію. Один і той самий вигук може вказувати на різноманітні модальні реакції мовця, іноді протилежні (наприклад, за допомогою вигука *ах* мовець виражає і захоплення, і обурення). Лексичні значення багатозначних вигуків зумовлені:

- 1) мовленнєвими чинниками – контекстом; різним інтонаційним оформленням;
- 2) позамовними чинниками – комунікативною ситуацією; жестами, мімікою, рухами мовця»³⁷. Відтак у підручнику зазначено, що «вторинні емотивні, а також первинні і вторинні спонукальні та апелювативні вигуки характеризуються обмеженою багатозначністю. Ці вигуки виявляють більш конкретну семантику, вони також можуть мати мімічний або жестовий супровід, але їхні значення зрозумілі поза контекстом і ситуативними факторами»²⁶. На думку О. Зубань, категорійна семантика вигука «суб'єктивна модальність» «оформлюється за допомогою характерної експресивної інтонації (інтенсивністю, довготою, мелодикою, темпом звучання) та паузи. Лексичне значення кожного вигука корелює у висловлюванні з характерною для нього інтонацією та виокремлювальною паузою»²⁷.

У магістерській роботі услід за В. Горпиничем, О. Зубань та ін. дослідниками вважатимемо, що вигук має частиномовне (категоріальне) значення інтер'єктивності, що узагальнює різноманітні значення кожного вигука, які корелюють у висловлюванні з характерною для нього інтонацією та виокремлювальною паузою.

У сучасному вітчизняному мовознавстві неоднозначним є питання класифікацій вигуків. Так, Б. Кулик пропонує за значенням вигуки поділити на дві групи: 1) вигуки, що служать для вираження емоцій, почуттів); 2) вигуки, що служать для вираження волевиявлень. До першої групи мовознавець зараховує вигуки, що виражають приємні почуття і переживання або неприємні чи важкі почуття, важкий або неприємний психічний чи фізичний стан; вигуки,

²⁶ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред. А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.512.

²⁷ Там само. – С.512.

що виражають емоційне реагування на факти і явища реальної дійсності. До другої групи Б. Кулик зараховує вигуки-імперативи, які виражають спонукання до якоїсь дії або оклик, бажання привернути чиюсь увагу. До цієї групи також належать слова для спонукання тварин до чогось²⁸.

В. Горпинич виокремлює чотири розряди інтер'єктивів: емоційні, спонукальні, апелятивні та етикетні²⁹.

А. Колодяжний усі вигуки поділяє на емоційні, які виражають емоції, почуття, настрої, переживання, психічний чи фізичний стан людини, а також емоційні реакції на різні факти і явища об'єктивної дійсності, наказово-спонукальні, які виражають наказ, спонукання до чинності. Вони в свою чергу за ступенем імперативності розподіляються на дві підгрупи: наказові та спонукальні»³⁰.

За походженням вигуки поділяють на дві групи: первинні і похідні. Первинні вигуки не мають граматичних ознак, складаються з одного голосного звука або з кількох голосних і приголосних і вимовляються з певною, притаманною їм інтонацією. Це слова-сигнали, що виражають почуття чи волевиявлення людини³¹. До первинних належать вигуки, які в сучасній мові не мають зв'язку з тими часинами мови, від яких утворилися. Переважно вони беруть свій початок від емоційних викриків, вигуків і окликів, які супроводжують реакцію організму на зовнішні подразники.

У розряд вигуків можуть переходити слова і словоформи з інших частин мови. Так утворюються непервинні (вторинні) вигуки. До них належать вигуки, що беруть початок від повнозначних частин мови, які втратили притаманну їм синтаксичну функцію, трансформувалися в іншу граматичну одиницю, втратили здатність до формоутворення і перетворилися

²⁸ Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. – Частина І. – К., 1972. – С.394-396.

²⁹ Горпинич В.О. Морфологія української мови : Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К., 2004. – С.304-305.

³⁰ Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за ред. І.Білодіда. – К., 1969. – С.530-533.

³¹ Там само. – С.530.

на застиглих незмінних формулах.

Визначальним у процесі інтер'єктивації є зрушення в семантиці повнозначних слів унаслідок виконання ними вторинних функцій, коли їх основна, номінативна функція послаблюється через переважання емоційної та експресивної функцій. М.Плющ зазначає: «семантика емоційних вигуків – це безпосередній вияв почуттів, емоцій, реакцій на події та їх оцінок <...> У ситуації мовлення вони функціонують як еквіваленти речень – вигуківі слова-речення, а з часом переходять до вигуків.»³²

За походженням вигуки також поділяють на питомі і запозичені з інших мов.

За синтаксичними характеристиками вигуки утворюють дві групи: однослівні вигуки, тобто вигуки, що складаються з одного слова, та багатослівні (репрезентовані у формі словосполучень і речень).

Усі перелічені типи класифікацій буде використано під час аналізу вигуків сучасної болгарської мови.

1.2. Вигуки і звуконаслідувальні слова: спільне і відмінне

На сьогодні в мовознавчій літературі існує кілька термінів на позначення звуконаслідувальних слів: звуконаслідування, звуконаслідувальні слова, звуконаслідувальники, звуконаслідувальні вигуки. Б. Кулик пише: «До вигуків близько стоять так звані звуконаслідувальні слова, якими ми відтворюємо звуки тварин, птахів, а також слова, якими передаємо звуки і шуми природи, машин, вибухи, свист, тощо»³³.

Звуконаслідувальні слова відтворюють найрізноманітніші звуки з реальності або нагадують голоси та крики тварин і птахів. Вигуки виражають безпосередній емоційний або емоційно-вольовий стан, а звуконаслідувальні

³² Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. – Частина 1. – К., 2005. – С.277-278.

³³ Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови. – К., 1972. – С.396.

слова через звук нагадують різноманітні звуки в реальності, які людина сприймає на слух. Такі слова мають звуковий характер. Займають периферійне місце в системі лексики. У мовленні вони використовуються як засіб посилення образно-експресивного характеру.

Це мотивується їх звуковою структурою, оскільки вони через неї відтворюють звуки реальності. Звуконаслідувальні слова виражають відповідні уявлення про звуки в дійсності. Хоча їх значення формується на основі уявлень про конкретні звуки і має узагальнююче, а в деяких випадках і умовне.

Використовуються з дієсловами у зв'язному мовленні і як присудок, значення якого на відміну від дієслова приносить більшу образність і виразність.¹

Отже, звуконаслідувальні слова виражають емоції та спонукання, не називаючи їх, а також відтворюють звуки природи, тварин тощо. Вони найбільше вживаються в художній літературі, бо, прагнучи якнайточніше передати звукове розмаїття навколишнього світу засобами писемного мовлення, автори створюють графічно різні звуконаслідування для відтворення певної ситуації.

Одним із дискусійних питань в сучасному мовознавстві є віднесення звуконаслідувальних слів до категорії вигуків.

Як різновид вигуків звуконаслідувальні слова розглядають І.Ковалик³⁴, Л.Мацько³⁵, М.Плющ³⁶. Натомість К.Городенська³⁷, А.Колодяжний³⁸ звуконаслідувальними словами вважають групу слів, яка прилягає до вигуків, але не зливається з ними повністю, оскільки не виражає ні емоцій, ні волевиявлень.

³⁴ Ковалик І.І. Теоретичні питання граматики // Ковалик І. Питання українського і слов'янського мовознавства. – Вибрані праці. – Частина II. – Львів-Івано-Франківськ, 2008. – С.104.

³⁵ Мацько Л.І. Інтер'єктиви в українській мові. – К., 1981.

³⁶ Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. – Частина 1. – К., 2005. – С.277.

³⁷ Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – С.327.

³⁸ Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За заг. Ред. І.К.Білодіда. – К., 1969. – С.534.

Статус звуконаслідувальних слів, на думку К.Городенської, треба інтерпретувати, зважаючи на реченнєву концепцію вигука. Мовознавиця вважає, що звуконаслідувальні слова, як і вигуки, «співвідносяться з логічною основою речення – судженням і базуються на семантиці судження, але, на відміну від них, не виражають почуттів і волевиявлень мовця, його суб'єктивного ставлення до об'єктивного світу»³⁹.

К. Городенська виокремлює спільні та відмінні ознаки вигуків та звуконаслідувальних слів. Їх «єднає реченнєва природа і відрізняє те, що вони позначають лише позамовну ситуацію, а не емоції мовця, опосередковано пов'язані з цією ситуацією»⁴⁰. Відтак дослідниця пише, що вигуки є «соціально усвідомленими і загально визнаними в мові певного народу знаками вираження емоцій, почуттів та волевиявлень, хоч реалізація їх семантичного потенціалу залежить від мовленнєвого контексту і ситуації висловлення. Звуконаслідувальні слова характеризуються значною довільністю мовця, що зумовлюється його акустичними та артикуляційними можливостями, а також образним звукосприйманням та звуковідтворенням»⁴¹.

Звуконаслідувальним словам властива фонетична варіантність, що найкраще відображено в художній літературі, бо, «прагнучи якнайточніше передати звукове розмаїття навколишнього світу засобами писемного мовлення, автори створюють графічно різні звуконаслідування для позначення спільної ситуації, що функціонують як фонографічні синоніми...»⁴².

Автори підручника «Сучасна українська мова. Морфологія» (за редакцією А.Мойсієнка) вважають, що «звукослідувальні слова не мають системних граматичних ознак, які б оформляли їхню семантику, тому

³⁹ Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – С.327

⁴⁰ Там само. – С.327.

⁴¹ Там само. – С.327.

⁴² Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – С.327.

ці слова не становлять семантико-граматичного класу слів і не входять до системи частин мови»⁴³.

Т. Мішеніна, аналізуючи стилістичний потенціал звуконаслідувальних слів в українській мові, вкотре такі критерії, за якими звуконаслідувальні слова відрізняються від вигуків:

1) «вигуки відображають емоції та волевиявлення, звуконаслідувальні слова є відповідниками звукових образів і не виражають ні емоцій, ні волевиявлення;

2) звуконаслідувальні слова мають мотивоване звуковим складом значення, безпосередньо відображаючи явища, чим відрізняються не лише від вигуків, а й від інших частин мови;

3) повтори у звуконаслідувальних словах наявні не тільки для посилення відображуваних явищ, як це відбувається у вигуках, а й указують на їх тривалість, характеризують ці явища з кількісного й якісного погляду;

4) більшість звуконаслідувальних слів багатозначні, в деяких звуконаслідувальних словах відображено тенденцію розвитку вторинного значення, що властива іншим частинам мови (у вигуках такі значення не виникають);

5) звуконаслідувальні слова мають своєрідну будову;

6) звуконаслідування відіграють особливу роль при творенні парних слів;

7) звуконаслідування беруть участь у процесах словотворення, від них способом афіксації можна утворити дієслова (дієслівні форми), іменники, прикметники;

8) на відміну від вигуків, звуконаслідувальні слова менше пов'язані з інтонацією»⁴⁴.

⁴³ Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред А.К.Мойсієнка. – К., 2013. – С.518.

⁴⁴ Мішеніна Т. Стилістичний потенціал звуконаслідувальних слів у сучасній українській мові (на прикладі новелістики 60-х рр. ХХ ст.) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2014. - №12. – С.108.

У магістерській роботі дотримуватимемося погляду, що звуко-наслідувальні слова належать до вигуків, оскільки мають більше спільних рис із інтер'єктивними, аніж відмінними. Зокрема, вони, як і вигуки:

1) виступають твірною базою для самостійних частин мови; 2) здатні субстантивуватися і виконувати функцію підмета або додатка; 3) здатні вербалізуватися і виконувати функцію присудка; 4) здатні виступати словом-реченням; 5) можуть мати кілька значень; 6) можуть мати синоніми.

У науковій літературі є кілька класифікацій звуконаслідувальних слів. Так, Т. Мішеніна пропонує розрізняти:

- «звуконаслідування, що пов'язані з людиною та її діями;
- ономатопоетичні слова, що наслідують звучання явищ неживої природи і звуки рослин;
- звуконаслідування, що пов'язані з діями предметів, які звучать з допомогою людини»⁴⁵.

Отже, вигук є специфічною та найдискусійнішою частиною мови, тому аналіз вигуків у болгарській мові стане ще однією сходинкою до вивчення цієї лінгвістичної категорії. У роботі будемо послуговуватися таким робочим визначенням: вигук – це окрема частина мови, яка виражає емоції, почуття, волевиявлення, передає звуки живої і неживої природи і має частиномовне значення інтер'єктивності.

⁴⁵ Мішеніна Т. Стилістичний потенціал звуконаслідувальних слів у сучасній українській мові (на прикладі новелістики 60-х рр. ХХ ст.) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2014. - №12. – С.108.

1.3. Вигуки та звуконаслідувальні слова у теоріях та гіпотезах про виникнення мови

У нашій магістерській роботі вважаємо за доцільне нагадати про вигуки і звуконаслідування як основу теорій та гіпотез про виникнення мови.

Як відомо, проблема походження мови цікавить людство ще з глибокої давнини, адже мова – одне з найбільших його творінь, найважливіший засіб спілкування, інструмент для формування і вираження людської думки. Тому не дивно, що у фольклорі усіх народів можна знайти різні міфи про походження мови.

Проблема походження мови виникла задовго до сформування мовознавства як науки. Відомо багато спроб її розв'язання і на сьогодні, як справедливо зазначають О. В. Усок та Л. П. Корзюкова, «нагромаджено стільки гіпотез, що мовознавці змушені їх класифікувати»⁴⁶. В. Л. Федоренко⁴⁷ вважає за доцільне виокремити три теорії, а саме: 1) теорію божественного походження мови, згідно з якою походження мови покладають на пращурів, засновників племені, що мають зв'язок з богами, божественними силами; 2) біологічну теорію та 3) соціальні теорії. У межах біологічної теорії виокремлюють кілька гіпотез, які пов'язані з об'єктом нашого дослідження – вигуками і звуконаслідуваннями.

Згідно зі *звукослідувальною* (або *bow-wow* /бау-вау) гіпотезою, мови виникає шляхом наслідування криків тварин чи шумів навколишнього світу. Людина наслідувала крики і рев тварин, шум дерев, завивання вітру тощо. Ці крики і шуми поступово ставали сигналами відповідних предметів і явищ. Так з'явилися слова людської мови. Мовними доказами цієї гіпотези служать для її прихильників, наприклад, слова болг. *кукувица*, нім. *Kuckuck*, фр. *Coucou*, пор. *куку!* Критики цієї гіпотези справедливо зауважують, окрім іншого, що звуконаслідування складають мізерну частину лексичного запасу мов, при

⁴⁶ Усок О. В., Корзюкова Л. П. Генезис мови у гіпотезах та концепціях лінгвістів// Науковий огляд. – № 1(44), 2018. file:///C:/Users/38093/Downloads/1423-5603-1-PB%20(2).pdf

⁴⁷ Федоренко В. Л. Мовні цікавинки. Нестандартні дидактичні матеріали / В. Л. Федоренко – Х. : Вид. група «Основа», 2006. – С.10-11.

чому у мовах первісних племен, що існують в сучасному світі, немає більше звуконаслідувальних слів, ніж у мовах цивілізованих народів. Відповідно, звуконаслідувальні слова не можуть бути основним джерелом, з якого могла б розвинулася мова. Противники цієї гіпотези жартівливо назвали її «теорією bow-wow».

Прихильники *вигової*, або *рефлекторної* (rooh-rooh (пух-пух) гіпотези стверджують, що мова народилася з рефлекторних виражень емоцій, відчуттів, якими людина виражала свої враження або почуття, які пробуджував у ній якийсь предмет або явище при першому погляді на них: крики радості, болю, страху, гніву, здивування тощо. Перші звуки були або вигуками, або супровідними криками, викликаними подразненнями органів чуття первісної людини. Поступово ці природні крики-реакції перетворилися в постійні назви для відповідних предметів і явищ і стали словами. Критики такого погляду на виникнення мови, що первісна людина навряд чи мала настільки розвинені відтінки чуттів, щоб називатим по-різному кожне окреме явище. Окрім того, прихильники гіпотези не беруть до уваги, що навіть первісна людина мала висловлювати вже найпростіші, але справжні думки. Тварини теж реагують на подразнення, але не розвинули мову⁴⁸.

Звуковідтворювальна (ding-ding (дінь-дінь) гіпотеза поєднується із звуконаслідувальною. Ця гіпотеза пов'язується з відтворенням нашими далекими прашурами звуків природи (дзюркотіння струмка, гуркіт каміння, крапіж, шелест листя та под.).⁴⁹

Отже, хоч згадані теорії та гіпотези не здобули визнання в науці, однак не викликає сумніву, що вигуки та звуконаслідувальні слова супроводжують людину з найдавніших часів.

⁴⁸ Георгиев В., Дуриданов И. Езикознание. – София, 1959. – С.268.

⁴⁹ Усок О. В., Корзюкова Л. П. Генезис мови у гіпотезах та концепціях лінгвістів// Науковий огляд. – № 1(44), 2018. file:///C:/Users/38093/Downloads/1423-5603-1-PB%20(2).pdf

1.4. Вигуки болгарської мови як об'єкт дослідження

У 2008 році болгарська дослідниця Руселіна Ніцолова назвала вигуки «чужою дитиною» граматики⁵⁰. У граматиках їм зазвичай приділяють мало уваги (про опис цього лексико-граматичного класу слів у болгарських граматиках різного часу йтиметься у другому розділі роботи). Окремі дослідження, присвячені вигукам та звуконаслідувальним словам у болгарській мові, з'являлися нечасто. Однак за останні півтора десятиліття зацікавлення вигуками значно зросло як в болгарському, так і в світовому мовознавстві, втім і в національних мовознавствах слов'янських країн.

У цьому підрозділі виокремимо найвагоміші праці болгарських мовознавців, які досліджували різні питання щодо складу, походження, функціонування вигуків та звуконаслідувальних слів у болгарській мові.

Надзвичайно плідно працювала над дослідженням особливостей болгарських вигуків і звуконаслідувальних слів у зіставленні з чеськими Катерина Томова. У низці її публікацій розглянуто особливості фіксації вигуків у лексикографічних джерелах – словниках різних видів: тлумачних, етимологічних, правописних, іншомовних слів, фразеологічних, нелітературної лексики, двомовних; проблеми перекладу вигуків на основі корпусних даних; фразеологізми з компонентом- вигуком та проблеми, пов'язані з їх засвоєнням і реальним вживанням при викладанні болгарської і чеської мов як іноземних; вигуки, утворені від змінюваних частин мови та ін. (див. список літератури). Надзвичайно цікавим і перспективним для зіставних болгарсько-слов'янських досліджень є спроба прослідкувати і з'ясувати зв'язок між вигуками і паралінгвістичними засобами і конкретизувати способи, за якими вони функціонують як вербально-невербальні сегменти комунікативного акту⁵¹.

⁵⁰ Ніцолова Р. Междуметията – заварените деца на граматиката//В търсене на смисъла и инварианта. Под ред. на Я. Бъчваров, УИ, София, 2008, с.275.

⁵¹ Томова К. Междуметия и паралингвистични средства в български и чешки език // Актуални проблеми на устната комуникация. – 2011. УИ „Св. св. Кирил и Методий”, В.Търново, 2013. – С. 155-166.

Монографія Красимири Петрової, як і праці К.Томової, теж присвячена дослідженню болгарських вигуків та звуконаслідувальних слів у зіставному плані – з вигуками в російській мові⁵².

Серед праць Вирбана Витова про звуконаслідувальні слова варто виокремити передусім його монографічне дослідження на цю тему⁵³.

Заслуговують на увагу праці Максима Стаменова, зокрема про вигуки турецького походження і особливості їх семантики порівняно з мовою-джерелом⁵⁴.

Попри названі наукові доробки, варто наголосити, що багато питань щодо вигуків і звуконаслідувань у болгарській мові залишаються відкритими для дослідження.

⁵² Петрова К. Сопоставительное исследование междометий в русском и болгарском языках. Международно дружество по социолінгвистика. София, 2016. – 273 с.

⁵³ Вѣтов В. Българските звукоподражателни думи (звукоподражания). – Велико Търново, 2014.

⁵⁴ Стаменов М. Заразни ли са междуметията?// https://ibl.bas.bg/ezikovi_spravki/zarazni-li-sa-mezhdumetiayata/; Стаменов М. Притрябвали са ни чужди междуметия...Социопрагматиката на *уау*, *унс*, *сакън* и *язък* в българския език // https://www.researchgate.net/publication/301324995_Who_cares_about_foreign_interjections_Sociopragmatics_of_WOW_OOPS_SAKIN_and_YAZIK_in_the_Bulgarian_language_in_Bulgarian

РОЗДІЛ 2

ВИГУКИ ТА ЗВУКОНАСЛІДУВАЛЬНІ СЛОВА В СУЧАСНІЙ БОЛГАРСЬКІЙ МОВІ: СЕМАНТИКА, ПОХОДЖЕННЯ, СТРУКТУРА

2.1. Вигуки в старослов'янській/староболгарській мові

Перша фіксація слов'янських вигуків відбулася при перекладі богослужбових книг, що їх здійснили брати Константин-Кирил та Методій у 60-х рр. IX ст. Мова цих перекладів отримала в науці назву «старослов'янська» (у Болгарії єдиним загальноприйнятим терміном є термін “староболгарська”)⁵⁵. У граматиках старослов'янської/староболгарської мови авторства болгарських вчених (ми переглянули з цією метою низку граматик, виданих в Болгарії, наприклад, граматику колективу провідних болгарських індоєвропейців та староболгаристів під керівництвом Івана Дуріданова⁵⁶, короткий граматичний курс староболгарської мови Кіріла Мірчева⁵⁷, підручник старослов'янської мови Татяни Славової⁵⁸) вигуки не описані.

Натомість у підручниках та посібниках, виданих в інших слов'янських країнах, вигуки описані, часто з прикладами вживання у тексті. Як стверджує український дослідник М.Ф.Станівський, у старослов'янських пам'ятках вигуки «засвідчені дуже скупо і не дають повного уявлення про їх чисельність та ступінь вживаності в живій мові переписувачів пам'яток»⁵⁹.

Найуживанішим вигуком (з чим погоджуються й автори інших граматик старослов'янської мови) був **o** (графічно також **ω**). Він супроводжувався кличною формою, називним, родовим і давальним відмінками, а також словом **велє**. М.Ф.Станівський ілюструє це твердження прикладами із Зографського

⁵⁵ Староболгарська мова визнається першою літературною мовою болгар.

⁵⁶ Граматика на старобългарския език. Фонетика, морфология, синтаксис /глав.ред И.Дуриданов. – София, 1991

⁵⁷ Мирчев К. Старобългарски език: Кратък граматически курс. – Велико Търново, 2000.

⁵⁸ Славова Т. Старобългарски език. – София, 2017. – 399 с.

⁵⁹ Станівський М.Ф. Старослов'янська мова. – Львів, 1964. – С. 371.

Євангелія, Асеманієвого Євангелія, Маріїнського Євангелія, Супрасльського збірника, збірника Клоца: **ѡ роде нєвѣрнѣ доколѣ въ вась бѣдѣ** [Зоґр. Єв., Мар. Єв., Ас. Єв], **о, вельѣ тайна** [Супр.], **ѡ гиоусьнааго того гласа** [Супр.] “о, паскудний той голос!”, **сквернавыма ногама** [Супр.] “о, негідні ноги!”, **ѡ толикоу вашемоу безоумию** [Супр.], **ѡ веле дѣло чоудьно** [Супр.]. Зрідка в такому ж значення вживався вигук **а: чѣто глаголєши а клеветьниче** [Клоц].⁶⁰

Також описані у підручнику М.Ф.Станівського такі вигуки: **олє/олє** “о” (вживається в неєвангелєських текстах): **олє мѣжа смрѣти** [Супр.] “о муко смерті!”; **волє** “ну”, “ну ж”: **волє же чѣто сѣтворилѣ тыгда владыка тѣ** [Супр.]; **оувы** “о горе”, “о лихо”: **оувы, мѣнѣ** “ой горе мені!” [Супр.]; **оу горє, ю горє, горє, “ой горе”, “горе”:** **оу горє мѣнѣ ꙗко сѣнѣдѣ юсмѣ огнѣ вѣчьнааго** [Супр.], **горє вамѣ кѣнижѣници и фарисєи** [Мар.єв.]

Роль вигуків могли виконувати деякі словосполучення, наприклад: **тако ми богы, тако ми христосѣ, тако ми вѣнѣць, тако ми сѣпасєниѣ** [Супр.].⁶¹

У підручниках, які вийшли друком у різний час в Польщі, Чехословаччині, Словенії авторства Т.Лера-Сплавінського і Ч.Бартули⁶², Й.Курца⁶³, В. Бабіч⁶⁴, крім зазначених вище, описані ще такі вигуки: **оува, еи (4и), и сє, тѣ, ѡ веле, сє.**

Болгарський дослідник Явор Мілтенев, описуючи мовні особливості слов'янського перекладу слова Йоана Золотоустого *De Sancto Hieromartyre Phoca* описує «сѣ н» як вигук зі значенням «нали» і зазначає, що він зустрічається у Супрасльському збірнику, Рильських глаголичних листках, короткій редакції Златоуструя та деяких інших текстах.⁶⁵

⁶⁰ Станівський М.Ф. Старослов'янська мова. – Львів, 1964. – С. 371.

⁶¹ Там само. – С. 371.

⁶² Lehr-Splawinski T., Cz. Bartula. Zarys gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego: na tle porównawczym. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1973. – S.100

⁶³ Kurz J. Učebnice jazyka staroslověnského. – Praha, 1969. – S. 179

⁶⁴ Babič V. Učbenik stare cerkvene slovanščine. – Ljubljana, 2008. – S.234

⁶⁵ Милтенев Я. Славянскит превод на Златоустовото слово *De Sancto Hieromartyre Phoca*. Режим доступу: https://www.academia.edu/1016652/%D0%A1%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%8F%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B4_%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%98%D0%BE%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B0_%D0%97%D0%BB%D0%B0%D1%82

Отже, зважаючи на те, що вигуки як позначення емоцій, почуттів, волевиявлення, функціонують у розмовному стилі, мова релігійних текстів не може дати нам численних прикладів їхнього уживання. Однак навіть на основі таких скупих фактичних даних можна зробити висновок, що вигуки широко вживалися у мовленні тогочасних слов'ян, зокрема на території Болгарії.

2.2. Вигук як частина мови у болгарських граматиках

Опис вигуків і звуконаслідувальних слів як окремої частини мови традиційно включається в граматики болгарської мови, починаючи з першої, автором якої був відомий відродженець Неофіт Рильський (Неофит Рилски). Нами було проаналізовано опис вигуків у граматиках болгарської мови, які побачили світ у різні періоди її функціонування і розвитку та на різних етапах розвитку болгарської наукової думки. У межах нашого дослідження нас цікавить не стільки визначення цього класу слів, оскільки термін “междуметие” тлумачиться приблизно однаково в граматиках і довідниках слов'янських мов, скільки повнота представлення різних видів вигуків, їх класифікація, внутрішній поділ у межах однієї частини мови на власне вигуки і звуконаслідувальні слова та термінування цих груп лексики.

Отже, у першій граматиці болгарської мови *Болгарска граматика* (згідно з сучасним правописом – Българска граматика), яку видав 1835 року видатний діяч болгарського національного відродження, патріарх болгарської освітньої справи Неофіт Рильський (Неофит Рилски), восьмий розділ («За междометіє то») присвячено вигукам. Автор характеризує ці слова як незмінювані, що відображають «различны страсти человѣчески въ глаголааніе то». Неофіт класифікує вигуки відповідно до їхнього значення і розподіляє на

15 груп: «МеждометїѠ та се раздѣлѠвать на различни, и сѠтъ слѣдѠющи те, кои то значать.

1. Оуказанїе. Се, ето, (ете) то, на, виждь
2. Оудивленїе. ♠! ♠ле! Леле, леле Боже!
3. Похвал%. Благоже, благоже, (по Т%орски машалла, аферимь), браво.
4. Поношенїе. Оуа, оухъ, аа.
5. Печаль. Ахъ, ахъ! Охъ! Ооо! Оувы! Горе! Леле! Охъ, Боже мили!

Майчице мила!

6. Пон%жденїе. Ха, ха, де, де, де.
7. КлѠत्व%. Тако ми здравїе, тако ми Бога, тако ми в љра, ей Бог%.
8. Званїе. О, хей, эй, ээй.
9. Желанїе. Дано, ега, дабы, дабы даль Богъ!
10. Молчанїе. Сїть, сїїть, (междометїе то на молчанїе то не може да се опише, заѠо токмо сїка и за то треб%ва да го ч%е некой отъ живъ гласъ, въ Славенск. грамм. стои, цыть, и цсс.)
11. Оублаженїе. Блазеси тебе! Блазе ти!
12. Оудоволствїе. Охохо!
13. Сожалѣнїе. (по Т%орски, Ѡзїкъ) по Р%ссски жалько
14. Внезапность. Ба!
15. Смѣхъ. Ха, ха, ха!»⁶⁶

Крім первинних вигуків, описані і вторинні, втім й іншомовного походження. Показовим і закономірним є включення у перелік турецьких вигуків, зважаючи на широке розповсюдження турцизмів-османізмів у мовленні. До слова, вони продовжують побутувати у мовленні і зараз.

Неофіт обмежується тільки семантичною класифікацією, хоча в одному із найвидатніших творів давнього слов'янського мовознавства – граматиці Мелетія Смотрицького «*Грамматіки славенскиѠ правїлноє сѣнтатма*» (1619), на яку Неофіт Рильський посилається і запозичує окремі приклади, наводиться

⁶⁶ Рилски Н. Болгарска грамматика. – Крагуевац, 1835. – С. 157-158.

розподіл вигуків також за структурою і виділено більше груп за значенням – 22⁶⁷. Звуконаслідування термінологічно не виокремлені.

Сучасні болгарські дослідники вважають, що Граматика Неофіта Рильського не відображає дійсного стану болгарської мови того часу, проте розділ про вигуки, на думку К.Томової, адекватно описує справжній стан цієї частини мови у 30-х роках ХІХ ст.⁶⁸

У граматиці *Първичка българска граматика (Първичка българска граматика)*, яка вийшла друком у Бухаресті в 1844, її автор Іван Богоров пропонує свій термін для номінації вигуків – *средореч (средоръчь)*. Вигук, на думку І.Богорова, є незмінна частина мови, що являє собою «звуки голосу, якими ... вимовляється якесь відчуття»⁶⁹. Відповідно до емоцій, які вони виражають, у граматиці вигуки розподілено в 11 груп.

К.Томова справедливо підкреслює, що для І.Богорова пріоритетними є первинні емоційні вигуки як вокальна реакція мовця.⁷⁰ Запропонований І.Богоровим термін для вигуку не закріпився у болгарській мовознавчій термінології.

Граматика Любомира Андрейчина «Основна българска граматика» (1942)⁷¹ відіграла значну роль у становленні болгарської мовознавчої науки. У ній подано таке визначення частини мови, яка є об'єктом нашого дослідження: «Вигуки – це незмінювані слова, які виражають безпосередні почуття або наслідують звуки природи...»⁷² Термін «*междуметие*» служить родовим позначенням для слів, які виражають безпосередні почуття (їх автор

⁶⁷Смотрицький М. Граматика слов'янська. – К: Наукова думка, 1979 // <http://litopys.org.ua/smotrgram/sm21.htm>

⁶⁸ Томова К. По пътя на междуметието – историколингвистичен поглед към някои чешки и български граматика. – София, 2013. – С.231.

⁶⁹ Богоров І. Първичка българска граматика. – Букурещ, 1844. – С. 94. . file:///C:/Users/38093/Downloads/grig_gram_106.PDF

⁷⁰ Томова К. По пътя на междуметието – историколингвистичен поглед към някои чешки и български граматика. – София, 2013. – С.231.

⁷¹ Андрейчин Л. Основна българска граматика. – София, 1942. Зазвичай вказують і цитують видання цієї граматики 1944 р. Ми користувалися виданням 1942 року.

⁷² Андрейчин Л. Основна българска граматика. – София, 1942. – С.412.

термінує як «взклицання»), та слів, що наслідують звуки природи, для яких Л.Андрейчин використав термін «звукотодражання».

Автор не групує вигуки за семантикою, як це ми бачили у граматиках періоду болгарського Відродження. Вигуки описані, в основному, з точки зору структури/будови.

У розділі «Утворення вигуків (Образуване на междуметията)» автор зазначає, що звуковий склад вигуків знаходиться в колі артикуляційних можливостей, які визначаються фонетичною системою (болгарської) мови. Але в деяких випадках при вимові деяких вигуків спостерігаються і відхилення від неї. Як приклад Л.Андрейчин наводить вигук, який виражає здивування – «ц-ц-ц», коли вимовляється особливий «інспіраторний» звук *ц*, який утворюється на вдиху, а не на видиху, як це властиво болгарській мові.

«Взклицання» як вираз безпосередніх емоційних переживань у багатьох випадках можуть розглядатися як прямі фізіологічні рефлексивні, що підтверджується існуванням однакових або близьких за звуковим складом вигуків у різних мовах.

Окрім звуконаслідувань і рефлексивних реакцій, вигуки можуть походити від інших слів. У такому випадку стирається їх пряме значення і ці слова пристосовуються до виконання емоційно-експресивної ролі у мовленні. Наводяться приклади також запозичених вигуків з різних мов.

Л.Андрейчин наводить ще кілька цікавих спостережень: про звуки, які зустрічаються або не зустрічаються у вигуках (наприклад, звук *ъ* майже не зустрічається у складі вигуків), про складні «взклицання», про структуру звуконаслідувань, про звуконаслідування у ролі присудка в реченні, про вигуки-речення. Також важливим є зауваження про те, що при визначенні значення вигуку часто основну роль грає не звуковий склад вигуку, а інтонація, з якою він вимовляється. Тому, наприклад, такі вигуки, як *Ах! Ох!* Можуть означати у різних випадках різні, навіть протилежні, почуття – радість, біль,

переляк і под. Тому, на думку Л. Андрейчина, в багатьох випадках буквами ми передаємо вигуки тільки приблизно.⁷³

Багато думок і спостережень Л.Андрейчина щодо природи вигуків, їхньої будови, багатозначності вигуків та ін. було використано і розвинено в академічній граматиці сучасної болгарської мови “Грамматика на съвременния български книжовен език” (том 2. Морфология) (1983).⁷⁴ Однак якщо Л.Андрейчин у своєму термінологічному позначенні цього класу слів використовував термін «*междуметие*» як родовий, то в академічній граматиці цим терміном позначаються тільки слова, за допомогою яких безпосередньо виражаються почуття або емоційно-вольове спонукання.⁷⁵ Звуконаслідувальні слова вважаються близькими до вигуків, описуються окремо, але в межах однієї і тієї ж частини мови. Зазначимо, що в нашому подальшому викладі ми дотримуватимемося методики розділення і термінування цього внутрішньо різноманітного класу слів, прийнятого в болгарській академічній Граматиці-83.

Вигуки болгарської мови розглядаються з точки зору походження, значення, місця у реченні. Звуконаслідувальні слова описані за будовою. Звернено увагу також на творення слів на базі вигуків і звуконаслідквальних слів.

Таким чином, вигуки як окрема частина мови представлені у граматиках болгарської мови, починаючи з першої граматики Неофіта Рильського. Як впливає з аналізу граматик різного періоду, з розвитком болгарської мовознавчої науки поглиблюється і опис цього надзвичайно цікавого і важливого для комунікації класу слів. У наступних підрозділах представимо вигуки сучасної болгарської мови з точки зору їх походження, значення,

⁷³ Андрейчин Л. Основна българска граматика. – София, 1942. – С. 413-415.

⁷⁴ Грамматика на съвременния български книжовен език. Том 2. Морфология. – София, 1983.

⁷⁵ Використання терміна «*междуметие*» як родового до термінів «*възклицание*» і «*звукотраждане*» зустрічаємо й в інших сучасних граматиках, наприклад, в «Българска граматика» Петира Пашова (Петър Пашов), 2005 р. У підручнику Тодора Бояджієва, Івана Куцарова та Йордана Пенчева «Съвременен български език» (1999) вигуки (междуметия) розділяються на «възклицателни междуметия» та «звукотраждателни междуметия».

структури, синтаксичної ролі та словотворчого потенціалу, спираючись на напрацювання болгарських мовознавців та славістів інших країн.

2.3. Вигуки болгарської мови за походженням

Вигуки – це давній і водночас живий пласт слів у лексичному складі кожної мови. Формування цього класу слів проходило в різний час і різними шляхами. За походженням вигуки, зазвичай, поділяють на *первинні* (болг. *първични, същински*) та *похідні* (болг. *производни*). Первинні вигуки аналізують одночасно з їхньою структурою, що і буде зроблено у нашій роботі.

1. Первинні вигуки дуже старі, їхнє походження не завжди можна пояснити. Такі вигуки мають своєрідну фонетичну структуру. Зазвичай це односкладові або двоскладові слова.

Односкладові вигуки, як правило, складаються:

1) з одного голосного звуку, який емпатично подовжений: *о, е, я*,
 2) з голосного та приголосного звуків, при чому голосний може бути емпатично подовжений: *ох, ой, их, ех, ей, ай, ба, ах, уф, ух, фу(фуу), фю, (фюю), ха*.

3) з одного голосного і двох приголосних звуків, причому голосний звук дуже часто емпатично подовжується: *ей, хъм, нфу (нфю), льох, вай, бей, тюх, хоп*.

4) з одного або кількох приголосних звуків, деякі з яких вимовляються довго або мають інші ознаки:

ишиш і шит – вимовляються з подовженням *ш*;

хм-м або *хм-хм* – вимовляється з гортанним *х* з носовим призвучком;

ц-ц-ц або *тц-тц* – вимовляється з інспіраторним приголосним *ц* ;

У вигуках *дбру* (для відлякування свиней) і *тпру* (для зупинки коней) вимовляється білабіальний вібрант *р*.

Отже, у фонетичній структурі первинних вигуків присутні специфічні звуки, які не зустрічаються в інших словах і виходять за межі фонемного

складу болгарської мови. Їхнє відтворення на письмі є зовсім умовним, оскільки болгарська абетка не має спеціальних букв для позначення таких звуків.⁷⁶

Двоскладові вигуки зазвичай складаються з трьох звуків – двох голосних і одного приголосного, а наголошений голосний звук зазвичай вимовляється подовжено: *уха, уху, охо, иху, аха, ехе*.

Подовженим може бути і ненаголошений голосний, наприклад, *ихаа* – для вираження задоволення, захоплення, радості. *Иха* – викрик при виконанні народних танців хоро та риченіца (болг. *ръченица*). Двоскладові вигуки можуть містити і чотири звуки: *ехей, леле, гиди*.

Трискладові вигуки зустрічаються досить рідко, і в них один із голосних звуків (зазвичай останній) емпатично подовжений: *олеле*.

Первинні вигуки можуть подвоюватися і потроюватися: *ха-ха* і *ха-ха-ха*, *хи-хи* і *хи-хи-хи*, *хе-хе* і *хе-хе-хе*, *ай-ай* і *ай-ай-ай*, *ей-ей* і *ей-ей-ей*. У двоскладових зазвичай повторюється лише другий склад: *иха-ха, уха-ха*.

У результаті зв'язку двох вигуків утворюються складні: *ах-леле, ох-леле, леле-варе, ай-гиди, ей-гиди, е-гиди, де-гиди* та ін.⁷⁷

2. Похідні вигуки – новіші утворення в мові. Їхній лексичний склад формується шляхом переходу слів з інших лексико-граматичних класів у категорію вигуків. До вигуків можуть переходити деякі повнозначні слова, вживання яких пов'язане з певними емоціями. Це стає можливим тоді, коли вони, з одного боку повністю втратять своє номінативне значення, а з іншого – максимально посилять свою емоційно-експресивну функцію.

У науковій літературі зазначено, що до вигуків можуть перейти окремі іменники, дієслова, прислівники, фразеологічні сполучення, вживання яких супроводжується посиленням емоційним елементом.

Думка болгарських мовознавців щодо похідних вигуків часто є неоднозначною. Уперше такий вид вигуків описаний у граматиці Л.Андрейчина

⁷⁶ Пашов П. Българска граматика. – София, 2005. – С. 252.

⁷⁷ Андрейчин Л. Основна българска граматика. – София, 1942. – С. 415.

(1942/44), про яку йшлося вище. Як вже було зазначено, повнозначне слово переходить у вигук в тому випадку, коли повністю зітреється його лексичне значення, воно втрапить здатність до словозміни, тобто, почне функціонувати як незмінювана частина мови і максимально посилить свою експресивну функцію.

Більшість лексикологів погоджуються з цією думкою. Однак неодноразово в науковій літературі робилися зауваження, що не всі лексеми, які використовуються у ролі вигуків, є повністю десемантизованими. Також автори болгарської академічної Граматики-83 зазначають, що у питанні зарахування окремих іменників та прислівників до вигуків є певні неточності і розбіжності. Зокрема, пропонують більш коректним говорити про «вигукове вживання» (болг. междуметна употреба) таких іменників, як *огън, ужас, глупости, позор, слава, срам, хвала*, прислівників *горко, долу*, а не зараховувати їх до вигуків.⁷⁸

Дослідниця К.Томова зазначає, що труднощі полягають у відсутності чіткого критерію визначення ступеня десемантизації лексеми. Такий прозорий критерій запропонований Русиним Русиновим – наявність багатозначності, яка є характерною для первинних вигуків і можливість замінити похідний вигук первинним. Якщо така можливість існує, то йдеться про похідний вигук. Це проілюстровано такими прикладами: *Дръжки! Нищо не си разбрал*. У залежності від інтонації *дръжки* могло б означати різні емоції – обурення, досаду, нетерпіння. Заміна слова первинними вигуками теж можлива:

Еее! Нищо не си разбрал. – обурення, докір

Уф! Нищо не си разбрал. – досада

Ооо! Нищо не си разбрал. – нетерпіння, злість

Однак цей критерій, на думку К.Томової, може бути застосований переважно до вигуків емоціонального типу.⁷⁹ Визначення кордонів похідних

⁷⁸ Граматика на съвременния български книжовен език. Том 2. Морфология. – София, 1983. – С.471-472.

⁷⁹ Томова К. Междуметия, образувани от изменяеми части на речта (върху материали от български и чешки език)//Научни трудове на ПУ, т. 48, кн. 1, сб. А, 2010. – С. 234.

вигуків необхідне, оскільки є ризик потрапити у дві крайнощі – від повного заперечення існування такого типу вигуків до визнання великої кількості лексем або виразів з різним ступенем емоційного заряду або таких, що означають вольове спонукання (наприклад, імперативні форми), вигуками.⁸⁰

Вигуки можна класифікувати відповідно до їх генетичних зв'язків з групами повнозначних слів. За цим критерієм у статті К.Томової знаходимо такі групи похідних вигуків:

Утворені від іменників

Болгарська мова, як відомо, в процесі свого історичного розвитку втратила відмінювання імен, однак форми кличного відмінка (у болгарській мовознавчій літературі їх прийнято називати *звателни форми*) ще продовжують функціонувати, хоч і з певними обмеженнями. Кличні форми таких іменників, як *майка* (*мама, майчица*), *бог* (*господ*) функціонують як вигуки (самостійно або в комбінаціях): *мамо, мале, майчице, мамичко, боже, божке, господи, боже господи*. Можливі сполучення з прикметниками і присвійним займенником: *Боже мой! Майчице мила!*

Іменники в основній формі: *помощ, резил, срам, позор, слава, хвала, вятър, чупка(та), гръм и мълнии*. У переважної більшості наведених вигуків зв'язок з лексичним значенням відповідних іменників значною мірою зберігається, тому варто говорити про вигукове вживання зазначених іменників.⁸¹

Вигуки, які виникли від колишніх відмінкових форм іменників (давального, знахідного відмінків однини, називного відмінка множини), такі, як *трици, дренки, чушки, дръжки, краставици, тикви, ей богу, за бога, бога ми* є справжніми вторинними вигуками. До похідних вигуків К.Томова зараховує також т.зв. контактні вигуки, які вживаються для неформального звертання: *брат, братче, човече, пич, майна, копеле*.⁸²

⁸⁰ Томова К. Междуметия, образувани от изменяеми части на речта (върху материали от български и чешки език)//Научни трудове на ПУ, т. 48, кн. 1, сб. А, 2010. – С.. 235.

⁸¹ Там само. – С.. 236.

⁸² Там само – С.. 236.

Утворені від числівників

Раз, два (для відмірювання такту при маршируванні), *раз, два, три/одно, две, три* (відлік перед початком чогось).

Утворені від займенників

У болгарській мові відзайменниковим є тільки один вигук – *туйто*, який означає здивування, подив, несхвалення.

Утворені від дієслів

Найчастіше у ролі вигуків функціонують імперативні форми дієслів – *виж, глядай, слухай, стой, изчезни, давай-давай, карай*.

До вторинних вигуків дослідниця зараховує і формули мовленнєвого етикету *здравей, заповядай, извинявай, прощавай*.

Моля (тільки форма 1 особи однини теперішнього часу) – може виражати прохання або ввічливе запрошення, питання або здивування, відповідь на подяку.

Утворені від прислівників

Тежко, горко, блазе, які супроводжуються короткою давальною формою особових займенників. Однак тлумачні словники у визначенні цих слів як вигуків неодностайні.⁸³

Вигукову функцію виконують і деякі фразеологізовані вирази: *по дяволите, дявол да го вземе, да му се не види* і под.

Як показує аналіз, найбільше вторинних вигуків утворено від іменників і дієслів.

Вигук як лексико-граматичний клас слів відкритий для запозичень з інших мов. Окремі приклади запозичених вигуків подають граматики болгарської мови. Глибоке дослідження вигуків-запозичень у болгарській мові в зіставленні з чеською здійснила Катерина Томова.⁸⁴

⁸³ Томова К. Междуметия, образувани от изменяеми части на речта (върху материали от български и чешки език)//Научни трудове на ПУ, т. 48, кн. 1, сб. А, 2010. – С.. 238.

⁸⁴ Томова К. Междуметия от чужд произход в българския и чешкия език., с.204-213 https://lib.uni-plovdiv.net/bitstream/handle/123456789/36/NTF_2011_49_1_A_204_214.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Запозичені вигуки К. Томова розділяє на групи згідно з мовою/мовами - джерелом запозичення.

Перша група – це класичні мови (латинська, старогрецька, старосврейська). Тематично вони пов'язані зі сферою релігії:

Амин (евр.) – Така да бъде! Да стане!

Алелуя (з евр. через лат.) – Хвалете Бога!

Анатема (гр.) – Бъди проклет!

Осанна – Спаси! Помогни! Слава!

Друга група – це західноєвропейські мови (французька, англійська, німецька, італійська та ін.). У період становлення національного мовленнєвого етикету, в результаті різноманітних модних впливів сформувалася низка вигуків:

Чао (з іт.) – Довиждане!

Мерси (з франц.) – Благодаря!

Пардон (з франц.) – Прощавам!

Адио (з франц.) – Сбогом!

Браво (з іт.) – Чудесен! Отличен!

Баста (з іт.) – стигам, достатъчен съм;

Бис (з іт.) – две, два пъти;

Ресто (з іт.) – оставам;

Марш (з нім.) – Марш оттук!

Останні десятиліття спостерігаємо активне засвоєння усіма слов'янськими мовами англо-американської лексики. Серед запозичень знаходимо і вигуки, які активно вживає переважно молоде покоління:

Oops – Опс! Упс!

Wow – Уау!

Yes – Йес!

Sorry – Сорри!

Bay-bay – Бай! Бай-бай!

Brr! – Брр! Студено!

OK – Окей!

O yeah – О йе!

Blah-blah – Бла-бла!

Yo – йоу!

Oof – Уф!

Ciao! – Чао!

Grr! – грр!

Ha, heh, haha – ха-ха! хе-хе!

Hmm – хмм!

Humph – нфф!

Man – мъж;

Mmm – ммм;

Muhaha! – му-ха-ха-ха!

Mwah – чмок;

Oh – о;

Ooh-la-la! – у-ла-ла!

Oomph – ух, уф;

Thanks – благодаря;

Tsk-tsk – ц-ц-ц;

Whee! – виу!

Yo-ho-ho! – йо-хо-хо!

Yum, yumtu – вкусно.

Болгарський дослідник Максим Стаменов у своїй розвідці 2015 року з промовистою назвою «Чи заразні вигуки?» (Заразни ли са междуметията?) звернув увагу на експансію в останні роки двох вигуків з англійської мови – *oops* „упс“ і *wow* „уау“ та висловив думку, що запозичення цих вигуків виглядає непотрібним, бо в болгарській мові достатньо своїх і «до цього часу ми з їхньою допомогою спокійно справлялися».⁸⁵ Кілька років тому вчений

⁸⁵ Стаменов М. Заразни ли са междуметията?// https://ibl.bas.bg/ezikovi_spravki/zarazni-li-sa-mezhdumetiyata/

вважав, що ці вигуки знаходяться ще на рівні «простого наслідування» і ознакою їхнього «вростання» в болгарську мову була б поява дериватів.⁸⁶

Пошук в мережі Інтернет дав нам приклад дієслова *уисвам*: *Какво ми уисваши бе?* (<http://dtv-bg.com/showthread.php?t=14123&page=7>).

Павліна Вирбанова (Павлина Върбанова), авторка сайту «Как се пише?» (kaksepishe.com) задала питання в Twitter і на сторінці у Facebook про те, як можна болгарською мовою передати англійське *уау* (*wow*). Сама авторка запропонувала *ооо* та *ау*, *леле* і *майчице*. Її дочка запропонувала *супер* і *Боже*. У коментарях у двох соціальних мережах з'явилися й інші болгарські вигуки: *въй*, *въх*, *оу*, *еха*, *малей*, *уха*, *опа*, *оле майко*, *иха*, *алеле*, *олеле*, *малий*, *страхотно*, *брех*. Частина з пропонуванних вигуків були у варіантах з подовженими голосними, які треба писати без дефісу: *ехааа*, *лелеее*, *майкооо*, *малииийй*.

Прихильники (за висловом П.Вирбанової) гард-стилю в перекладі запропонували і деякі болгарські еквіваленти, які б могли обурити благопристойних читачів, тому авторка у публікації навела тільки два варіанти, на її думку, більш-менш прийнятні: *ебáси*, *кóпеле*. Сама Вирбанова ще запропонувала *егáти*. Звичайно, як зазначає П.Вирбанова, перелічені слова не можуть замінити *wow* у всіх контекстах. Потрібно виходити з контексту, коли є намір обрати болгарський аналог англійського вигуку. Як і М.Стаменов, П.Вирбанова висловила впевнення, що з арсеналу болгарських вигуків можна вибрати відповідний до конкретної ситуації. Погоджуючись з М.Стаменовим в П.Вирбанової щодо багатого арсеналу болгарських вигуків, які можуть замінити англійський *wow*, разом з тим хочемо зазначити, що закон економії зусиль підтримує вживання англійського вигуку в мовленні, оскільки мовцеві не треба докладати зусиль для пошуку відповідника залежно від ситуації, а вжити один багатозначний вигук *уау* (*wow*).

⁸⁶ Стаменов М. Притрябвали са ни чужди междуметия...Социопрагматиката на *уау*, *уис*, *сакън* и *язък* в българския език // https://www.researchgate.net/publication/301324995_Who_cares_about_foreign_interjections_Sociopragmatics_of_WOW_OOPS_SAKIN_and_YAZIK_in_the_Bulgarian_language_in_Bulgarian

Однак, чи увійдуть англійські вигуки *oops* «упс» і *wow* «уау» у болгарську мову – покаже час.

Третю групу запозичених вигуків формують турцизми. Багатовікова двомовність, в якій змушена була існувати болгарська мова, а згодом і територіальна близькість мовних спільнот, зумовлюють таку кількість запозичень. Деякі мають арабсько-перське походження:

Аман, аджеба, разгеле, сакън, аферим, ашколсун, вай, дур, евала, евах, йок, машалла, мерхаба (мераба, мараба), сакън, сиктир, сус, федерсьн, хайде (хай, ай, айде), ядер, ядец, язък та ін.

Незважаючи на цілеспрямовану пуристичну діяльність болгарських культурних діячів і мовознавців, ці вигуки продовжують функціонувати в розмовній болгарській мові.

Якщо наведені вище вигуки, запозичені з турецької (османської турецької) мови, мають багатостолітню історію в болгарській мові і нових турцизмів за час незалежності не запозичували, то вже згадуваний М. Стаменов висловив припущення (а скоріше – занепокоєння), що з турецьких серіалів, які масово демонструє болгарське телебачення, жінки можуть «заразитися» новим «вигуковим вірусом». Йдеться про вигук, який можна приблизно описати як вимову двох звуків Ъ і чогось подібного до гикання чи схлипування між ними: „Ъ-Ъ“. Цей вигук сигналізує, що особа, яка його вимовляє, вражена чимось, на що в той момент звертає увагу. В серіалі цей вигук вживають тільки жінки, тому науковець непокоїться саме за болгарське жіноцтво.⁸⁷

Відомий болгарський мовознавець С. Брезінський наводить цікаве спостереження про вигук турецького походження «юря».⁸⁸ У Словнику рідкісних, застарілих і діалектних слів у болгарській літературі XIX і XX століття (Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX

⁸⁷ Стаменов М. Притрябвали са ни чужди междуметия...Социопрагматиката на *уау*, *упс*, *сакън* и *язък* в българския език // https://www.researchgate.net/publication/301324995_Who_cares_about_foreign_interjections_Sociopragmatics_of_WOW_OOPS_SAKIN_and_YAZIK_in_the_Bulgarian_language_in_Bulgarian

⁸⁸ Брезински С. От «Юря!» към «Ура!» – колко много различни думи// Българският език свещен... Да говорим и пишем правилно. – Пловдив, 2015. – с. 43-44.

и XX век) це слово описане як діалектний вигук із значенням « крик про допомогу – идвайте!». ⁸⁹

На думку науковця, вперше воно вжито у фейлетоні відомого поета і публіциста, діяча національно-визвольного руху Христо Ботева “Това ви чака!”: *«Изведнъж 5-6 пушки изгърмяха наблизо нейде в махалата. Пушките повториха и вик: «Юря! Юря! Юря! Понесе се по сичката махала!»*.

Пізніше прозаїк Георгі Райчев використав його в іншому описі: *“Юря бре, хора! Юря-а-а! Откъм кошарата. Ето го. Вълк, вълк в кошарата!”*. Як випливає з контекстів, такий окрик використовувався переважно в ситуаціях загрози і небезпеки.

У Івана Вазова спостерігається осучаснена форма «ура!», яку дослідники-етимологи визначають як слово турецько-праболгарського походження, з такою ж семантикою “устремно и мощно НАПРЕД” або як жорсткий опір неприятелю, як зображено в “Опълченците на Шипка”: *“Върхът отговори с други вик – УРА!”*. У наш час як частина військової термінології “ура!” означає “дружна відповідь солдатів після привітання високопоставленого військового”.

2.4. Види вигуків болгарської мови за значенням

За значенням (або за функцією) спостерігається варіативність у виділенні груп як у граматиках, так і в окремих наукових розвідках, присвячених вивченню вигуків.

У болгарській академічній Граматиці-83 вигуки поділяються на дві групи – окличні (болг. *възклицателни*) і спонукальні (болг. *подбудителни, императивни*). До першої групи відносять вигуки, які безпосередньо виражають почуття, породжені в людині у зв'язку з її душевним і фізичним станом або при сприйнятті дійсності, а друга група – це вигуки, які виражають

⁸⁹ Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век. София, 1974. – С. 585.

емоційно-вольове спонукання, наказ, служать засобом впливу на поведінку і под .

Окличні вигуки – це основний вид і тому численний. Вони можуть виражати найрізноманітніші почуття – радість, захоплення, здивування, протест, незадоволення, обурення, злорадство, жах, відразу і под.: *а, ах, брей, ех, их, ух, о, ура, тц-тц-тц, леле, аман* та ін.

Серед окличних вигуків сильно розвинута багатозначність, оскільки вони можуть вимовлятися з різною інтонацією. Наприклад:

ох – залежно від інтонації може виражати біль, скорботу, муку, небажання, схвильованість, радість і тд.;

ех – задоволення, захоплення, туга, бажання, незгода, обурення, нудьга, жаль, смуток;

их – насолода, радість, бажання, туга, нудьга, докір, невдоволення;

ух – використовується для вираження роздратування, образи, докору, нарікання, прокляття.

Багатозначність вигуків значно утруднює їх лексикографічне опрацювання.⁹⁰

Як бачимо, семантична структура деяких вигуків настільки широка, що деякі їх значення навіть антонімічні.

Вигуки виражають емоційне ставлення мовця до комунікативної ситуації в цілому чи до об'єкта мовлення і надають сильної експресивності висловлюванню. Високий ступінь багатозначності може бути усунений за допомогою паралінгвістичних засобів – інтонації, міміки, жестів. Наприклад, вигук *Боже!* може виражати великий спектр емоцій, але в супроводі кінеми «плеснути себе по чолу однією рукою» трансформується у вербально-невербальний сегмент мовленнєвого акту, який виражає знічення, стурбованість, незручність мовця, який згадав, напевно запізнило, про справу, яку мав зробити раніше. Таким чином, паралінгвістичні засоби знімають

⁹⁰ Томова К. Наблюдения върху лексикографското отразяване на междуметия в българския и чешкия език//Българската бохемистика днес”. – София, 2012 – С. 101.

багатозначність і допомагають конкретній реалізації вигуку. Більше прикладів вербально-невербальних сегментів (вигук + паралангвістичний засіб: кінема або міміка) можна знайти у статті К.Томової, присвяченій зв'язку вигуків і паралангвістичних засобів.⁹¹

Знаки оклику – це також частина вигуку, які виражають емоційну оцінку ситуації чи стану предмета.

Спонукальні вигуки – це невелика група слів. Сюди відносяться вигуки призову (*ало, ехей, хей, ей*), попередження (*марш, огън, вьн*), підбурювання (*хайде, айде*), заохочення (*кураж, давай-давай*), попередження (*варда, стоп, стой, внимавай*), категорична заборона (*шит, мльк*), вигнання (*марш, марш отгук, вьн, махай се*), наказ (*варда, марш,*), підказка (*дий*).

Вигуки-етикетні формули: *добър ден!, добро утро!, здравей!, бъди здрав!, моля те!, лека ноц!, извинявам се!, слава Богу!*

2.5. Звуконаслідувальні слова

Близькими до вигуків є звуконаслідувальні слова (ономатопеї). Вони відтворюють найрізноманітніші звуки з реальності або нагадують голоси та крики тварин і птахів. Традиційно звуконаслідувальні слова описують як вид вигуків, однак, як свідчить аналіз літератури з цього питання, окремі мовознавці розділяють вигуки і звуконаслідувальні слова. Такий стан спостерігаємо і в описі цих слів у болгарських граматиках. Деякі науковці відмовляють цим словам у статусі вигуків.

Дійсно, у фонетичному та морфологічному плані вони показують досить велику схожість, але в той же час відрізняються, тоді як вигуки виражають безпосередній емоційний або емоційно-вольовий стан, а звуконаслідувальні слова через звук нагадують різноманітні звуки в реальності, які людина сприймає на слух.

⁹¹ Томова К. Междуметия и паралингвистични средства в български и чешки език//Актуални проблеми на устната комуникация. – 2011. УИ „Св. св. Кирил и Методий”. – В. Търново, 2013. – С. 155-166.

У болгарській мові є багато звуконаслідувань, кількість яких безперервно збільшується, оскільки звуки навколишнього світу можна відтворювати різними способами, залежно від індивідуального слухового сприйняття. У мовленні вони використовуються як засіб посилення образно-експресивного характеру.

Звуки, сприйняті в дійсності, переробляються в свідомості людини за допомогою засобів звукового складу мови (проте є деякі особливі звуки, які знаходяться поза звуковою мовною системою). Фонетичний склад звуконаслідувальних слів безпосередньо визначається характером звуку і сприйняттям його на слух. Найчастіше це слова однокореневі, але не виключено й існування дво- або багатоскладових слів, наприклад: *бум, прас, шляп, туп, скръц, цамбур* і ін.

Однокладові звуконаслідувальні слова зазвичай складаються з трьох-чотирьох звуків, розташованих у такі способи: приголосний – голосний – приголосний або приголосний – приголосний – приголосний – голосний – приголосний: *туп, пух, пуф, бум, пук, джав, дзьн, брьм, пляс, хлоп, хряс* і ін.

Коли на початку є два приголосні звуки, другий завжди плавний *р* або *л*, *бр, пр, хр, пл* і ін. Зустрічаються звуконаслідувальні слова, які складаються лише з приголосних звуків (одного або декількох): *жжжж* (гудіння), *ррр* (гарчання), *ввв* (тремтіння від холоду), *кррр* (ламання), *бррр* (гудіння), *пет* (вигнання). Якщо звуконаслідувальна слова походять від приголосного звуку, він вимовляється довго, а коли складається з двох приголосних звуків, свистячий або плавний виконує складотворчу функцію.

Звуконаслідувальні слова для відтворення звуків тварин зазвичай складаються з двох або трьох звуків, причому останній подовжений (*беее, меее, мууу, і ін.*) або короткий голосний звук *у* (*бау, мяу та ін.*)

Характерними для звуконаслідувальних слів є повтори звуків і складів, а в деяких випадках відбувається повторення складу і чергування голосних або приголосних звуків: *га-га-га, па-па-па, харт-харт-харт, хък-мък, пата-кюта, тамбур-ламбур, топур-лопур та інші*. Значення цих слів синкретичне. Це

мотивується їх звуковою структурою, оскільки вони через неї відтворюють звуки реальності. Звуконаслідувальні слова виражають відповідні уявлення про звуки в дійсності, імітують їх:

- природні явища: *бъл-бъл-бъл* (шум води), *тряс* (шум грому), *фиууу* (шум на вітру);
- шуми, викликані різними діями, рухами: *брр* (шум мотора), *па-па-па* (шум від вогнепальної зброї), *скръц* (шум від тертя дерев'яних предметів), *дзьн* (шум від металевих предметів), *мяс-мяс* (звуки під час пережовуванні їжі);
- «голоси» тварин: *мууу*, *меєє*, *бееє*, *бау*, *мяу*, *грук-грук* (укр. *рох-рох*), *кукуругу*, *кудкудяк*, *чик-чик*, *чики-чики*, *чик-чирик*, *га-га*, *бръм-бръм* (дзижчання комахи), *гра-гра* (*круки*, *ворони*), *джив-джив/джиф*, *чир чик чик чурулик* (*горобець*), *жжжж*, *ззз*, *фрррр*, *пиууу*.
- підкликання тварин: *кът-кът-кът* (*ціп-ціп*), *пáти-пáти* (для підкликання качок), *гу́ци-гу́ци* (*паць-паць!* для підкликання свиней), *пи-пи-пи*;
- щоб прогнати тварину: *пст* (для кішки), *къш*, *марш*, *дбру* (для свині) та багато інших. У загальному можна сказати, що звуконаслідування як процес об'єктивно зводиться до наслідування звуків трьох видів: звуків, які видає людина; звуків, які видають тварини; звуків природи і навколишнього середовища.

Хоча їх значення формується на основі уявлень про конкретні звуки, воно має узагальнюючий, а в деяких випадках і умовний характер.

До цієї категорії зазвичай відносять і так звані дієслівні вигуки (або вигуківі дієслова), хоч мовознавці і не одностайні в цьому питанні. Такі слова являють собою скорочену основу дієслова, мають структуру первинних вигуків, їм притаманна експресивність і динамічність: *тряс!* (*тряскам*); *пляс!* (*пляскам*); *муш!* (*мушвам*); *греб!* (*греба*) і под.

Як зазначає К.Томова, цей клас лексем є відкритим, оскільки майже від кожного дієслова може бути утворене таке звуконаслідування. Вона також

слушно зауважує, що у випадках, коли семантика дієслова не є звуковою, такі слова варто називати не звуконаслідувальними, а образонаслідувальними (болг. образоподражателни), тому що вони своєрідним чином імітують «образ» дії, додаючи ставлення мовця до усього повідомлення. Такі слова активно вживаються у коміксах⁹²

Кожна мова відтворює звуки навколишнього світу по-своєму. Цим пояснюється неспівпадіння в позначенні одного й того ж звука у різних мовах.

Причини таких відмінностей слід шукати у складній природі звуків, психологічних особливостях їх сприйняття носіями даної культури, фонетичною системою мови.

Тому дуже поширеною темою науково-популярних мовознавчих розвідок є зіставлення звуконаслідувальних слів, які відбивають «тваринні» звуки. Такі зіставлення показують, що навіть носії слов'янських мов «чують» ці звуки по-різному. Наприклад, горобець болгарською звучить *чик-чирик*, українською – *цвірінь-цвірінь!*, чеською – *їт-їт*.

Наведемо інші приклади болгарських звуконаслідувальних слів: *апчих; бау; бее; беж; бим-бам; бум-бам; бзън; боц; бум; бух; връц; га-га; гъл-гъл; дан; дзън-дзън; друс; дрън; дрън-дрън; дум-дум; зън-зън; кви-кви; кис-кис; кръц; ку-ку; куцук-куцук; къл-къл; мрън; пърр; пиу; пляс; прас; пук; пух; пух-пух; пуф; пуф-паф; та-та; трак; трас; тра-та; тик-так; тин-тан; тон-тон; ха-ха; хе-хе; хи-хи; хо-хо; хоп; хруп; хряс; хърт; фрас; цамбур; цан; цан-царан; цвък; цоп; цок-цок; чат; чик-чирик; чук; шушу; щрак.*

Отже, звуконаслідувальні слова відтворюють звуки природи, тварин тощо або передають «образ» дії. Вони широко вживаються в художній літературі, бо, прагнучи якнайточніше передати звукове розмаїття навколишнього світу засобами писемного мовлення, автори створюють графічно різні звуконаслідування для позначення спільної ситуації.

⁹² Томова К. Наблюдения върху лексикографското отразяване на междуметия в българския и чешкия език//Българската бохемистика днес. – София, 2012. – С.106.

Важлива роль звуконаслідувальних слів у такому популярному жанрі сучасної масової культури, як комікси. Це зумовлено тематичною специфікою коміксів – в основному, це пригоди, війна, а, отже герої часто вступають в конфлікти, бійки, які супроводжуються в житті або на екрані різноманітними звуковими реакціями і вимагають відповідної стислої передачі у коміксі.

В останні роки спостерігається намагання збагатити болгарську комікс-мову звуконаслідувальними словами. Як зазначає Георгі Чепелев, «звукові форми» для передачі почуттів і думок в коміксах зі зрозумілих причин за соціалізму не розвивалися і твори обмежувалися переважно жестами, мімікою, монтажними прийомами або наївними звуконаслідуваннями. Спроби в цьому напрямку, звичайно, були, але звуконаслідування вважалися ознакою беззмістовності...»⁹³ У коміксах ономотопеї – не просто звук, а візуальний засіб для імітації шумів за допомогою букв певної форми, характеру, розміру і кольору. Болгарські комікс-художники мають продовжувати експериментувати зі звуковими рішеннями у комікс-мистецтві.

2.6. Словотворчий потенціал вигуків і звуконаслідувальних слів. Типи та моделі відвигукових дієслів

Вигуки як особливий клас слів, що не мають ні лексичного, ні граматичного значення, мають словопороджувальну здатність. Зауважмо, що творення відвигукових дієслів можливе переважно від первинних за походженням вигуків. Творення дієслів від вторинних вигуків, тобто тих, які постали на базі інших частин мови (іменників, дієслів, числівників, займенників, прислівників), мінімалізоване і трапляється лише в мовленні.

Від вигуків і звуконаслідувань шляхом суфіксації утворюються переважно дієслова та іменники:

⁹³ Чепилев Г. Фактурата на шумовете в комикс изкуството// <https://www.diaskop-comics.com/article.aspx?id=3081>

Грух – груктя́

брѣм – брѣмча́, брѣмбар (жук), брѣмчи́ло (торохтілка)

бух – бу́хам

грак – гракам

ох – о́хам

пляс – пляскам, плясѣк

грох – грохотя, грóхот

скръц - скърца́м

дър-дър – дърдоря

джив/джи́ф – дживкам

пук – пукам

мър – мърморя

тряс – тряскам

мяс – мяскам

туп – тупам, тупалка (вибивачка)

тюх – тюхкам

къл – кълкам

кът-кът – къткам

кукуруигу – кукуруигам

бубу – буботя

ки-ки – кикотя се (реготати), кикот (регит)

бум – бумкам, бумтя

пух – пухтя

ррр – рѣмѣжа

пуф – пуфкам

бау – баукам

мяу – мяукам

троп – тропам

цѣк – цѣка

дрен – дрѣнч

жжжж – жуужа

фррр – фъркам

къшш – къшкам

му – мукам и муча та багато інших.

У дослідженні П. Пашова виокремлено такі словотвірні типи⁹⁴:

1) із суфіксом **-а-**:

а) без морфологічних чергувань: *ах-а-м, ох-а-м, ких-а-м, бух-а-м, кудкудяк-а-м* та ін.;

б) з чергуванням за твердістю/м'якістю кінцевого приголосного звуконаслідування: *кап – кап'-а*;

в) з усіченням мотивуючої основи: *кукуруигу – кукуруиг-а-м, ку-ку – кук-а-м*;

г) з додаванням приголосного до основи: *бу-бу – бухам*

2) із суфіксом **-ва-**: *ах-ва-м, ох-ва-м, бух-ва-м, ких-ва-м*. Характерно лише для болгарської мови.;

3) із суфіксом **-н-**: *ах-н-а, ох-н-а, бух-н-а, ких-н-а, прас-н-а, фрас-н-а* та ін.;

4) із суфіксом **-к-/-ка-**: *ах-ка-м, ох-ка-м, мрън-ка-м, мър-ка-м, хър-ка-м* та ін.;

5) із суфіксом **-т-**: *пух-т-я, грух-т-я*;

6) із суфіксом **-ч-**:

а) від звуконаслідувальних: *бу-ч-а, бръм-ч-а, дрън-ч-а, му-ч-а (му-ка-м)*;

б) варіативне словотворення: *хвър-ка-м, хвър-ч-а*;

7) із суфіксом **-ира-** до основи (найчастіше запозиченого вигуку): *бис – бисирам; марширувам, стопирам*;

8) варіативне словотворення від однієї мотивуючої основи: *бау – бау-ка-м (бау-ч-а, бау-ца-м), мяу – мяу-ка-м (мяу-ч-а, мяу-ца-м)* з переходом короткого голосного -у- в звичайне -у- під наголосом; *му – му-ка-м (му-ч-а)*.

⁹⁴ Пашов. За някои фонетични явления при образуването на отмеждуметни глаголи в българския език. Славистични изследвания // Сборник, посветен на VI международен славистичен конгрес. – София, 1968, с. 123-129.

П. Пашов звертає увагу на деякі фонетичні явища при творенні відвигукових дієслів, наприклад, при утворенні дієслова від інспіраторного звуку [ц←], експіраторного [ц→] або клацаючого [ц↔] для вираження подиву, жалю, заперечення. Іноді, передається як *тц-тц-тц*, *тцъ-тцъ*, а тому виходить дієслово *ц→-ка-м*. Щоб задовільнити вимоги до складу вставляється голосний ь під наголосом – *цъкам* (тематична голосна в 3 ос. не може мати наголосу). Аналогічно вставляється голосний “ъ” у дієсловах з вигуків із словотвірним довгимприголосним: *бззз!* (*бъз!*) – *бузкам*, *кррр!* (або *кър!*) – *къркам*, *киши!* (*къши!*) – *къшкам*, *пст!* – *псъткам*, *ссс!* – *съскам*, *ссст!* – *съткам*, *ззз!* – *зъзна*, *шиши!* / *шт!* / *шът!* – *шъткам* (*шиткам*), *фррр!* (*фър!*) – *фъркам*.

Ймовірно, таке ж походження низки дієслів з наголошеною голосною “ъ” в корені, але без використання мотивуючих звуконаслідувань: *бъбна*, *гъгна*, *дъдна*, *дудна*, *къркря*, *мъмля*, *тътна*, *тътря*, *фъфля*, *хъхря*, *цъцря*.³⁴ У поодиноких випадках з'являється голосний “у” – *жжж!* – *жужа*.

Варто також звернути увагу на деякі деякі фонетичні зміни в аломорфах при утворенні деяких відвигукових дієслів або при утворенні дієслівних вигуків.

1) перестановка в аломорфах зі зміною позиції гласного -ъ- в основі: *гъл-ч-а* – *гльч-*, *гльч-к-а*, *гъл-ч-ав-а*; *мълча*, *млъкна* → *млък*;

2) чергування голосних при творенні дієслова: \emptyset – ь, *ссс!* → *съскам*.

Утворені від вигуків і звуконаслідувальних слів дієслова й іменники зберігають більшою чи меншою мірою свій образно-експресивний характер.

2.7. Синтаксичні особливості вигуків і звуконаслідувальних слів

У цьому підпункті розглянемо синтаксичні особливості вигуків як однієї з ознак виділення їх як окремої частини мови. Здатність утворювати самостійні висловлювання є основним критерієм їх відмежування від омонімічних часток. Окремі вигуки виявляють здатність керувати залежним словом. Складна диференціація від інших класів слів призводить до виокремлення перехідних класів, в тому числі частки-вигук.

Здатність утворювати самостійні висловлювання супроводжує “ізолюваний” характер у системі частин мови і виявляється у кількох аспектах. Семантично вони не мають власного значення, а лише виражають почуття, емоції, передають шуми живої і неживої природи.

Морфологічно вони не змінюються, не маючи жодних категорій. Синтаксично вигук у реченні вживається як “стороннє”, “ізолюване” слово, яке не пов’язане з іншими членами речення, але має безпосереднє відношення до його змісту.

Основною диференційною ознакою вигука вважається його здатність утворювати самостійне (вигукове) речення. Наприклад: *Ух! Много се забавиха бре, Тошо! (Г.Караславов)*. Також часто самостійно використовуються імперативні вигуки: *Тпру! Ало! Ау! Брр!*, а також і емоційні: *Ах! О-о-о!, Ура!*.²²

Оскільки вигуки виступають в комунікації як самостійні висловлювання, вони часто розглядаються як “еквіваленти речення”. Однак, не всі автори сприймають їх як типові повноцінні речення.

Вигуки виділяються в “інтонаційному контурі” висловлювань, вимовляються зі специфічною інтонацією. При цьому може бути знаком передачі протилежних почуттів за допомогою одного і того ж вигуку, лише різною силою.

Вигук може утворити самостійне нечленоване речення, але такі випадки викликають багато спірних питань про межі з “міжвигуковим” характером та їх теоретичну і термінологічну інтерпретацію. Напр. *Ах...да!, Айде бе!, Дрґн-дрґн!*

Можна назвати вигуки “експресивно забарвленими варіантами присудка”, які беруть участь у створенні парадигми речення.

Через їхню незмінність вони складають речення з некоординованими головними членами, а також – комунікативно нерозчленовані та комунікативно розчленовані.

У болгарській академічній граматиці зазначається, що вигук найчастіше вважається “стороннім” словом, яке синтаксично не пов'язане з рештою речення, але має безпосереднє відношення до його змісту.⁹⁵

Найбільш типове місцезнаходження в порядку слів у реченні – у початковій позиції: *“Ах, сладка е смъртта за отечеството!”* (Ив. Вазов). Рідше – в середині і в кінці речення.

На другому ступені аналізу виділяються підмет, присудок, додаток, означення, обставина як різновиду актантивних компонентів речення, а серед приактантивних компонентів виділяють знаменні (звернення, модально-вступні та емоційно-експресивні компоненти) і службові синтаксичні елементи (прийменники, частки). Таким чином, вигук не знаходить місця в описі структури речення, а розглядається у межах нечленованих речень, у яких предикативність може бути виражена предикативними частками *да* або *не*, модальними словами *вероятно*, *разбира се*, вигуками *Ах!*, *Ех!*, *Ох!*, *Ура!*, *Баста!*, або іншими словами синтаксично нерозкладними, які поєднуються модальним значенням, емоційно-експресивним або етикетною функцією: *“Добре добре! О да! О, така ли е? Това е!”*.

Залежно від інтонації, логічного акценту структурно нерозчленовані речення можуть бути оформлені по-різному: *“Ах да! Ах да!”*. Вигук може бути “структуроорганізуючим” центром речення, в якому виконує функцію головної нечленованої частини: *“Ех, че живот ще си живеем ние с тебе, двацата!”* (А.Каралийчев).

“Додаткове” речення до нього може бути і бездієслівним: *“Ех, че кон!; Ей, че въпрос! — възкликна някой от задните редове (Ем.Станев) Брей, че народ!”* (А.Каралийчев).

⁹⁵ Граматика на съвременния български книжовен език. Т.2. Морфология.– София, 1983., с. 468-469.

Звуконаслідування і в синтаксичних характеристиках виявляють подібні з вигуками характеристики: зазвичай відокремлюються паузами від решти частини висловлювання, що часто мають специфічну інтонацію самостійного висловлювання, що дає підставу включити їх у розряд вигуків, хоча і з певним ступенем умовності⁹⁶.

Мері Лакова будує ієрархію (упорядкування) частин мови в болгарській мові на основі їх синтаксичних можливостей утворити самостійне речення – від найнезалежніших до більш залежних у синтаксичному відношенні мовних частин⁹⁷.

Так виявляється, що на найвищому рівні слід розташувати вигук, “один із синтаксично можливих вжитків вигуку” – це його статус самостійного речення. Наприклад, вигук *Ха* може утворити самостійне речення *Ха!* зі значенням “вираз подиву чимось побаченим або почутим, джерело якого – інша особа”²⁹.

У своїх пізніших роботах у руслі конструктивістського методу аналізу на основі генеративно-трансформаційної граматики М. Лакова описує структурні схеми речень, де вигуки є:

- а) самостійним реченням;
- б) “стороннім словом” в реченні;
- в) замісником дієслівного присудка;
- г) замісником повнозначної частини речення, а також і звуконаслідування.

Слід зазначити ще раз, що вигук не називає позамовну ситуацію (як повнозначні слова), а виражає ставлення (емоційне або когнітивне) того, хто говорить до спостережуваної по ситуації або до репліки. До цього слід віднести і частки, здатні утворити самостійне речення: *Да* – для затвердження і *Не* – для заперечення, супроводжуються переважно жестами (*да* – кивання голови зліва направо, *не* – згори вниз)⁹⁸.

⁹⁶ Ницолова Р. Българска граматика. Морфология. – 2008, с. 483.

⁹⁷ Лакова М. Подредба на частите на речта с оглед на синтактичната им функция в съвременния български език // Български език. – 2008, кн. 3 – (http://www.balgarskiezik.org/3-2008/M_LAKOVA.pdf)

⁹⁸ Алексова К. Интензификатори, частици, междуметия и фразеологизирани глаголни изрази в изказвания с адмиративни глаголни форми // Материали от Седмата национална конференция по проблемите на разговорната реч. – Велико Търново, 2004.

Кр. Алексова розглядає вигуки у висловлюваннях з адміративними дієслівними формами як маркер, що кодує ставлення того, хто говорить, наприклад: *“О! Имало праведна, отмъстителна съдба! (Ив. Вазов); О, как съм бил сляп в моята безкрайна доброта към теб”*⁹⁹.

Вигуки, поруч із питальними займенниками, частками і фразеологізованими дієслівними висловлюваннями можуть бути інтенсифікаторами у висловлюваннях з адміративними дієслівними формами в болгарській мові. Серед типових структурних моделей така: *“Ах, какъв йезуит бил тоя човек! (Ем. Станев)”*. У розмовній мові та в художній літературі як показник несподіванки найвищою частотністю відрізняється вигук о, який може бути і подовженим (о:), наприклад: *“О! Имало праведна, отмъстителна съдба!” (Ив. Вазов)*.

Серед вигуків в адміративних висловлюваннях також зустрічаються *аха, охо, бре, брей, Боже, Господи та ін.*, і всі вони виражають емоційне ставлення того, хто говорить до несподіваного висновку, вони доповнюють виражене через заключні адміративні вживання здивування і несподіванки, передають позитивну або негативну оцінку.

У класифікації одиниць з вигуковим характером на периферії розташовуються такі фразеологізовані конструкції в болгарській мові, які складаються з:

а) вигука *я* в початковій позиції та наступної імперативної форми перцептивного дієслова *“Я виж / гледай ...”*;

б) і з наступного запитального займенника або прислівника в функції, що інтенсифікує, як *“я къде + адміратив”, “я какъв + адміратив”*³².

Схожі фразеологічні конструкції з перцептивними дієсловами імперативної форми типу *Я, виж ти! Виж ти! Гледай! Гледай ти! Гледай моля ти се! Гледай го! Гледай го ти него! та ін.* і з дієсловами *видя, слушам, чакам*, на початку речення вже розглядалися Й.Тишевою³³, як прагматичні маркери. Кр. Алексова підтверджує на ексцерпційованому матеріалі спостереження, що “у

⁹⁹ Алексова К. Интенсификатори, частици, междуметия и фразеологизирани глаголни изрази в изказвания с адміративни глаголни форми Материали от Седмата национална конференция по проблемите на разговорната реч. – гр. Велико Търново, 2004.

цих фразеологізованих словосполучень провідною є емоційно-експресивна оцінка – крайній продукт зробленого висновку, а перцептивна семантика залишається на задньому плані”. Вигуки виявляють здатність утворити стійкі компоненти, зв'язуючись з іншими словами. При цьому комбінаторика елементів не має словотворчого характеру, а пов'язана з семантикою та комбінаторними особливостями вигуків.

На відміну від деяких похідних вигуків – стійких словосполучень та фразеологізмів вигуки можуть поширюватися прикметником / присвійним займенником: *“Боже мили! Майчице мила!”*¹⁰⁰.

Деякі вигуки можуть виконувати роль присудка і бути пов'язаними з підметом, додатком – це специфічна особливість слов'янських мов. Вигуки можуть бути номіналізовані (імен. с.р. одн.), коли речення номінується, а потім займають синтаксичні позиції групи іменників у реченні, які мають варіанти, утворені через повне або часткове повторення. Синтаксично вигуки дуже часто є самостійними висловленнями.

До складу входять первинні, які використовуються лише як вигуки, наприклад: *ах, ох, ех, их, о-о-о* і вторинні, які представляють повнозначні слова: *вън, майчице, леле мале, божичко, по дяволите, дявол да го вземе*. Такі вторинні вигуки мають визначене лексичне значення як і інші частини мови або представляють словосполучення, а деколи і ціле речення.

Синтаксично вигуки не є членами речення, а звуконаслідувальні слова можуть виконувати функції різних членів речення: підмета, присудка, додатка і обставини: *Шушу-мушу* къща разваля (підмет); Не казвай «*хон*», докато не си прескочил трапа (прямий додаток); А ние с управителя *кис! кис! кис!* (А.Константинов). Про синтаксичні функції звуконаслідувальних слів у розмовній мові писав В.Витов¹⁰¹.

¹⁰⁰ Тишева Й. Наблюдения върху някои разговорни въвеждащи конструкции. // Проблеми на българската разговорна реч. Кн. 2. – Велико Търново, 1994, с. 108-119

¹⁰¹ Вџтов В. Към въпроса за синтаксичните функции на звукоподражателните думи в разговорната реч // <https://journals.uni-vt.bg/poc/eng/vol5/iss1/art8>

2.8. Проблемні аспекти перекладу вигуків. Основні способи перекладу

Сучасне мовознавство досліджує функціональну специфіку мовних одиниць. Можливі підходи до перекладу вигуківих конструкцій на сьогодні являють собою певну опозицію: з одного боку, це трансляція чисто емотивного компоненту в цільовому тексті, з іншого боку збереження лінгвокультурного колориту та відхід від повносенсової адекватної передачі емоції.

Варто застосовувати такі підходи до перекладу вигуківих конструкцій: перше, це опис чистого компоненту в певному тексті, друге, це збереження лінгвокультурного колориту.

До основних труднощів перекладу належать:

- 1) багатозначність;
- 2) нечіткість значення;
- 3) наявність етноспецифічних вигуків.

Багато дослідників при розгляді вигуків, погоджуються з універсальністю їх утворення в різних мовах.

А. Вежбицька переконана, що між вигуками є певна схожість, але робить при цьому акцент на відмінностях і на їх непередбачуваності¹⁰².

Її думку поділяють й інші мовознавці, що у кожній мові є свій непідробний набір вигуків, якого нема в інших мовах.

Складність перекладу вигуків полягає в їх особливому значенні, яке не можна описати.

Вигук доносить важливу інформацію, яку необхідно передати, щоб зберегти послання автора. Вигуки також надають мелодійності у використанні емоційних реплік і Кожен народ має свої унікальні особливості сприйняття навколишнього світу, тому й емоції будуть виражені інакше, а знання відповідників – основна складова. Слід пам'ятати, що є різні закономірності у

¹⁰² Вежбицкая А. Семантика междометий // Семантические универсалии и описание языков. М.: Наука, 1999. – С. 611 – 647.

відповідності вигуків вихідної мови. Семантична наповненість дуже велика, навіть більша, ніж у лексикографічних джерелах.

Переклад вигуків у багатьох випадках викликає певні труднощі.

Існують такі найпоширеніші прийоми перекладу:

- 1) використання українського словникового відповідника;
- 2) транскодування (звукова або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу);
- 3) варіантний відповідник. Тобто перекладено словами, які не є словниковими відповідниками, а підібрані за контекстом;
- 4) повнозначним словом або словосполученням;
- 5) уведення вигуку в перекладі тоді, коли вигук відсутній в оригіналі;
- 6) вилучення вигуку.

Отже, під час перекладу болгарських вигуків слід враховувати ситуацію спілкування, контекст, прагматичне значення і ступінь емоційного забарвлення.

Основним критерієм повинен бути ступінь еквівалентності перекладеного речення.

Цікавим викликом при перекладі є відтворення звуконаслідувальних слів, зокрема тих, що стосуються звуків, які «промовляють» тварини. Як ми вже вказували вище, різні національності, зокрема болгари і українці, можуть по-різному відтворювати «голоси» одних і тих самих тварин, наприклад, гавкіт собаки чи квакання жаби, бо кожен народ їх «чує» по-своєму:

<i>болг.</i>	<i>укр.</i>
<i>бау-бау</i>	<i>гав-гав</i>
<i>грух-грух</i>	<i>хрю-хрю</i>
<i>цьр-цьр</i>	<i>пі-пі</i>
<i>га-га</i>	<i>кар-кар</i>
<i>мяу-мяу</i>	<i>няв-няв</i>
<i>чурулик-чурулик</i>	<i>цвірінь-цвірінь.</i>

Особливо уважним треба бути перекладачеві, якщо у текстах зустрінуться звуконаслідування чи похідні від них утворення, специфічні для

даного народу. Наприклад, цікавим завданням для українського перекладача може бути передача звука болгарського народного струнного інструмента *гьдулка* (українською мовою – *гидулка*), якого нема в українців, а, отже, нема і традиції запису звуків, який він видає. Його звучання відтворюють болгарською як *дугу-дугу*. Для гри скрипки у болгар є звуконаслідування *цигу-мигу*. «Якщо ми прочитаємо „Тя отвори прозореца и чу едно тихо цигу-мигу (дугу-дугу)”, навіть якщо нам не буде точно вказано, ми зрозуміємо, що у першому випадку грає скрипка, а в другому – гидулка»¹⁰³. Тобто, такі звуконаслідування у болгар закріплені конкретно за кожним з названих інструментів.

Хърт-хърт (*хрът-хрът*) вживають для позначення звука під час різання пилами різних видів. Навіть якщо не називати, яким інструментом ріжуть, саме звуконаслідування вказує болгарам, що йдеться про інструмент великих розмірів. Якщо ж вжити *хръц* (*хръц-хръц*), йдеться про інструмент менших розмірів, яким ріжуть чи пиляють.¹⁰⁴

Тъгьдък-тъгьдък наслідує швидкий біг коня (галоп). В українському перекладі, наприклад, важко (а то й неможливо) зберегти комічний ефект анекдоту, де рух тварин передається за допомогою звуконаслідувань, які «закріплені» за тваринами, оскільки для бігу коня немає українського відповідника:

Една змия излязла от дупката си и хукнала. *Тъгьдък-тъгьдък* и по едно време се спряла.

- Абе, аз съм змия бе - *с-с-с-с-с-с-с-с*.

Також великої уваги перекладача вимагають діалектні вигуки та звуконаслідування, які функціонують у національних мовах і можуть бути вжиті у творах художньої літератури. Наприклад, про багатство системи звуконаслідувальної лексики українських говорів Карпат свідчить монографія

¹⁰³ Стоянов Р. Възхвала на междуметията? Иха! // https://voice-bg.com/shestodnev/9202-vuzhvala.html?fbclid=IwAR3ozJLRIRcIRUn-CwmMOtNvr4H_-w1vRyzw81wv5jOlx2c5njbRuKj1fE

¹⁰⁴ Там само.

Ю. В. Юсип-Якимович «Ономатопоетика українських говорів Карпат: семантична, фонетична, словотвірна структура та похідність ономатопів»¹⁰⁵.

Неправильний переклад вигуків чи вилучення їх з тексту може призвести до зміни оригінальної ідеї. Визначити, які емоції хоче передати автор – важко. Розшифрування цього – це лише половина, а ось правильно передати ці нюанси складає найважчу частину завдання. В українській мові може не бути повних еквівалентів болгарських вигуків. Щоб адекватно перекласти, потрібно проаналізувати сам контекст, з якого взято вигук, національні особливості і вживання вигуку. На це потрібно звертати особливу увагу, адже це є запорукою якісного перекладу.

¹⁰⁵ Юсип-Якимович Ю.В. Ономатопоетика українських говорів Карпат: семантична, фонетична, словотвірна структура та похідність ономатопів. – Ужгород, 2007.

ВИСНОВКИ

Комплексне дослідження вигуків і звуконаслідувальних слів сучасної болгарської мови дало змогу зробити такі висновки й узагальнення:

1. З'ясовано, що у вітчизняному мовознавстві існує щонайменше три погляди на статус вигуків: А. Грищенко, Л. Мацько, М. Плющ вважають їх окремою частиною мови, яка не належить ні до самостійних, ні до службових. І. Вихованець, К. Городенська трактують вигуки як реченнєві дійктивні одиниці, що перебувають на периферії речення у сфері лише мовлення, тому говорять про слова-речення та слова-морфеми. І. Кучеренко не виділяє вигуків як окрему частину мови, а зараховує їх до часток. І. Ковалик виділяє вигуки як частину мови, називаючи їх еквівалентами висловів. По-різному трактують і статус звуконаслідувальних слів: І. Ковалик, Л. Мацько, М. Плющ зараховують їх до вигуків, а К. Городенська, А. Колодяжний, Б. Кулик – до групи слів, що прилягають до вигуків.

2. У магістерській роботі розглянуто вигуки та звуконаслідувальні слова як одну частину мови і послідовно дотримано дефініції, що вигук – це частина мови з частиномовним значенням інтер'єктивності, що виражає емоції, почуття, волевиявлення та передає звуки живої і неживої природи.

Звуконаслідувальні слова відтворюють найрізноманітніші звуки з реальності або нагадують голоси та крики тварин і птахів. Традиційно звуконаслідувальні слова розглядають як вид вигуків, однак, як свідчить аналіз літератури з цього питання, окремі мовознавці розділяють вигуки і звуконаслідувальні слова.

3. У фонетичному та морфологічному плані вигуки і звуконаслідувальні слова досить схожі. Проте між ними є й відмінності. Вигуки виражають безпосередній емоційний або емоційно-вольовий стан, а звуконаслідувальні слова через звук нагадують різноманітні звуки в реальності, які людина сприймає на слух. Такі слова мають звуковий характер. У мовленні вони використовуються як засіб посилення образно-експресивного характеру.

4. Доведено, що в старослов'янських пам'ятках вигуки засвідчені дуже нечисленно і не дають повного уявлення про їх кількість та ступінь вживаності в живій мові того часу. Найуживанішим вигуком церковних текстах був вигук **o** (графічно також **ω**). Він вживався в кличній формі, в називному, родовому і давальному відмінках, а також зі словом **вєлє**.

5. З'ясовано, що вигуки як окрема частина мови представлені у граматиках болгарської мови, починаючи з першої граматики Неофіта Рильського *Болгарска граматика*. Свої лінгвістичне життя продовжує вигук і в інших граматиках, зокрема в граматиці *Първичка българска граматика* (*Първичка българска граматика*) І. Богорова, Граматиці Любомира Андрейчина “Основна българска граматика” (1942). Багато думок і спостережень Л. Андрейчина щодо природи вигуків, їхньої будови, багатозначності вигуків та ін. використано і розвинено в академічній граматиці сучасної болгарської мови “*Граматика на съвременния български книжовен език*”. Як впливає з аналізу граматик різного періоду, з розвитком болгарської мовознавчої науки поглиблюється науковий інтерес до цього важливого для комунікації класу слів.

6. Обґрунтовано, що за походженням вигуки, зазвичай, поділяють на *первинні* (болг. *първични, същински*) та *похідні* (болг. *производни*). Первинні вигуки за їхньою структурою – це односкладові (*ох, ой, их, ех, ей*) або двоскладові (*уха, уху, охо*) слова.

Похідні вигуки – це утворення, що утворилися шляхом переходу слів з інших лексико-граматичних класів у категорію вигуків, зокрема з іменників (*мамо, мале, майчице, мамичко, боже, тикви, ей богу, за бога, бога ми*); числівників (*раз, два три/едно, две, три*); займенників (*туйто*), дієслів (*виж, гледай, слухай, стой, изчезни, давай-давай, карай*); від прислівників (*тежко, горко, блазе*). Найбільше вторинних вигуків утворено від іменників і дієслів.

Вигукову функцію виконують і деякі фразеологізовані вирази: *по дяволите, дявол да го вземе, да му се не види* і под.

Останнім часом клас вигуків в болгарській мові інтенсивно поповнюється запозиченнями, зокрема з англійської: *Oops – Onc! Unc!Wow – Yay!Yes – Йес!*

7. За значенням вигуки в болгарській мові поділяють на дві групи – окличні (болг. *възклицателни*) і спонукальні (болг. *подбудителни, императивни*). До першої групи відносять вигуки, які безпосередньо виражають почуття, породжені в людині у зв'язку з її душевним і фізичним станом або при сприйнятті дійсності (*ех, их, ух, о, ура, тц-тц-тц, леле*), а друга група – це вигуки, які виражають емоційно-вольове спонукання, наказ, служать засобом впливу на поведінку і под. (*ало, ехей, хей, ей, марш, огън, вън*).

У болгарській мові є багато звуконаслідувань (*тряс! (тряскам); пляс! (пляскам); муш! (мушвам); греб! (греба)*, кількість яких безперервно збільшується. У мовленні вони використовуються як засіб посилення образно-експресивного характеру. Вони широко вживаються в художній літературі, бо, прагнучи якнайточніше передати звукове розмаїття навколишнього світу засобами писемного мовлення, автори створюють графічно різні звуконаслідування для позначення спільної ситуації.

Важлива роль звуконаслідувальних слів у такому жанрі, як комікси.

8. Доведено, що вигуки як особливий клас слів, що не мають ні лексичного, ні граматичного значення, мають словопороджувальну здатність. Від вигуків і звуконаслідувань шляхом суфіксації утворюються переважно дієслова та іменники: *грук – груктя, бръм – бръмча, бух – бұхам, гра – гракам, ох – о́хам, къш – къшкам, му – мукам и муча*.

9. Доведено, що основною диференційною ознакою вигука вважається його здатність утворювати самостійне (вигукове) речення. Наприклад: *Ух! Много се забавиха бре, Тошо!* У реченні деякі вигуки можуть виконувати роль присудка і бути пов'язаними з підметом, додатком – це специфічна особливість слов'янських мов. Через їхню незмінність вони утворюють речення з некоординованими головними членами, а також – комунікативно нерозчленовані та комунікативно розчленовані.

10. З'ясовано, що існують труднощі в перекладі вигуків на іншу мову. До основних труднощів перекладу належать: багатозначність; нечіткість значення; наявність етноспецифічних вигуків. У цьому аспекті потрібно проаналізувати сам контекст, національні особливості і вживання вигуку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексова К. Интензификатори, частици, междуметия и фразеологизирани глаголни изрази в изказвания с адмиративни глаголни форми. Материали от Седмата национална конференция по проблемите на разговорната реч. – гр. Велико Търново, 2004.
2. Андрейчин Л. Основна българска граматика. – София, 1942.
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва: «Междунар. отношения», 1975.
4. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія: Підручник. – К.: Либідь, 1993.
5. Богоров И. Първичка българска граматика. – Букурещ, 1844// file:///C:/Users/38093/Downloads/grig_gram_106.PDF
6. Брезински С. Българският език свещен... – 2015.
7. Вежбицкая А. Семантика междометий // Семантические универсалии и описание языков. М.: Наука, 1999. – С. 611 – 647.
8. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К., 1988.
9. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови. – К., 2004.
10. Вьтов В. Българските звукоподражателни думи (звукоподражания). – Велико Търново, 2014.
11. Вьтов В. Към въпроса за синтактичните функции на звукоподражателните думи в разговорната реч // <https://journals.uni-vt.bg/poc/eng/vol5/iss1/art8>
12. Георгиев В., Дуриданов И. Езикознание. – София, 1959.
13. Георгиев Ст. Морфология на съвременния български език (неизменяеми думи). – София, 1983.
14. Глібчук Н. Синкретична природа похідних інтер'єктивів у площині міжчастиномовної омонімії // Вісник Львівського університету. Серія

філологічна – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. 2017. – Ч. 1. – Вип. 64.– С.138 -150.

15. Гуйванюк Н. Соціальні та регіональні виміри інтер'єктивів української мови// Мова і суспільство.2012. Вип.3. С.321-332.

16. Єрмоленко С.Я., Биби́к С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я,Єрмоленко. _ К., 2001.

17. Ковалик І.І. Теоретичні питання граматики // Ковалик І. Питання українського і слов'янського мовознавства. – Вибрані праці. – Частина II. – Львів-Івано-Франківськ, 2008.

18. Коротун Н.Г. Проблема визначення вигуків як частини мови. //Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2011. – С.50-53.

19. Кузь Г.Т. Вигуківі фразеологізми української мови: етнолінгвістичний та функціональний аспекти: автореф.дис. ... канд.філол.наук: 10.02.01. Івано-Франківськ, 2000, 19 с.

20. Курносова Н.О. Про знаковий статус вигуків // Мовознавство. – 1990. - №2. – С.67-68.

21. Куцаров. Теоретична граматика на българския език. Морфология. 2007.

22. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія. – К.,1961. – Ч. 1.

23. Лакова М. Подредба на частите на речта с оглед на синтактичната им функция в съвременния български език // Български език.– 2008, кн.3 – (http://www.balgarskiezik.org/3-2008/M_LAKOVA.pdf)

24. Лакова М.Структури в българското изречение. – Велико Търново, 2012.

25. Малджиева В. Синтактични структури, конституирани от междуметия в българския език//Języki słowiańskie dziś: w kręgu kategorii, struktur i procesów. – Warszawa- Łódź, 2021. – S.239-255.

26. Мацько Л.І. Інтер'єктиви в українській мові. – К., 1981.
27. Мішеніна Т. Стилiстичний потенціал звуконаслідувальних слів у сучасній українській мові (на прикладі новелістики 60-х рр. ХХ ст.) // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2014. - №12. – С.107-112.
28. Ницолова Р. Българска граматика. Морфология.
29. Ницолова Р. Междуметията – заварените деца на граматиката//В търсене на смисъла и инварианта. Под ред. на Я. Бъчваров, УИ, София, 2008, с.275-285.
30. Пашов П. Българска граматика. – 2015.
31. Пашов. За някои фонетични явления при образуването на отмеждуметни глаголи в българския език // Славистични изследвания. Сборник, посветен на VI международен славистичен конгрес. – София, 1968, с. 123-129.
32. Петрова К. Сопоставительное исследование междуметий в русском и болгарском языках. Международно дружество по социолінгвистика. София, 2016. – 273 с.
33. Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. – Частина 1. – К., 2005.
34. Радева В. Българското словообразуване. – София, 1987.
35. Рилски Н. Българска граматика. – Крагуевац, 1835.
//https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c3/Neofit_Rilski_-_Bolgarska_Gramatika_%281835%29.pdf
36. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава, 2006.
37. Славова Т. Старобългарски език. – София, 2017. – 399 с.
38. Смотрицький М. Граматика слов'янська. – К: Наукова думка, 1979
// <http://litopys.org.ua/smotrgram/sm21.htm>
39. Стаменов М. Заразни ли са междуметията?//
https://ibl.bas.bg/ezikovi_spravki/zarazni-li-sa-mezhdumetiyata/

40. Стаменов М. Притрябвали са ни чужди междуметия... Социопрагматиката на уау, упс, сакън и язък в българския език // https://www.researchgate.net/publication/301324995_Who_cares_about_foreign_interjections_Sociopragmatics_of_WOW_OOPS_SAKIN_and_YAZIK_in_the_Bulgarian_language_in_Bulgarian

41. Станівський М. Ф. Старослов'янська мова. – 1964.

42. Стоянов С. и др. (ред.). Граматика на съвременния български книжовен език. Т.2. Морфология.– София, 1983, с. 468-469.

Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П.Грищенко. – К., 1997. – 493 с.

43. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За заг. Ред. І.К.Білодіда. – К., 1969.

44. Сучасна українська мова. Морфологія: підручник / За ред А.К.Мойсієнка. – К., 2013.

45. Тилков Д., Стоянов С., Попов К. Граматика на съвременния български книжовен език. Том 2. Морфология. – София, 1983.

46. Тишева Й. Наблюдения върху някои разговорни въвеждащи конструкции. // Проблеми на българската разговорна реч. Кн. 2. – Велико Търново, 1994, с. 108-119.

47. Томова К. За превода на междуметия в българския и чешкия език (върху материал от паралелния синхронен корпус InterCorp) // „Славистиката в глобалния свят – предизвикателства и перспективи” Благоевград, 2012. – С. 95–102.

48. Томова К. Как прави пуякът, или за оноματοпеите в чуждоезиковото обучение”. *Výuka jihoslovanských jazyků a literatur v dnešní Evropě*. РВ Brno, 2013.

49. Томова К. Лексикалносинтагматични особености на междуметията в българския и чешкия език//ПУ»Паисий Хилендарски». Научни трудове. Т.50. Кн.1, сб.В. – 2012. – С. 403-411.

50. Томова К. Междуметия и паралингвистични средства в български и чешки език//Актуални проблеми на устната комуникация. – 2011. УИ „Св. св. Кирил и Методий”, В. Търново, 2013. – С. 155-166.
51. Томова К. Междуметия от чужд произход в българския и чешкия език., с.204-213 https://lib.uniplovdiv.net/bitstream/handle/123456789/36/NTF_2011_49_1_A_204_214.pdf?sequence=1&isAllowed=y
52. Томова К. Междуметия, образувани от изменяеми части на речта (върху материали от български и чешки език)//Научни трудове на ПУ, т. 48, кн. 1, сб. А, 2010, стр. 233-239.
53. Томова К. Наблюдения върху лексикографското отразяване на междуметия в българския и чешкия език//”Българската бохемистика днес”. – София, 2012. – С. 96-108.
54. Томова К. По пътя на междуметието – историколингвистичен поглед към някои чешки и български граматика. – София, 2013, с.229-240.
55. Томова К. Фонетико-фонологично особености на междуметието (върху материали от български и чешки език)// Актуални проблеми на балканистиката и славистиката. – В. Търново, 2012.
56. Томова К. Формули от речевия етикет с междуметен характер (през призмата на чуждоезиковото обучение)// V ýuka j i h o s l o v a n s k ý c h j a z y k ů v d n e š n í E v r o p ě, P V. Brno, 2011, стр. 200-211.
57. Усок О. В., Корзюкова Л. П. Генезис мови у гіпотезах та концепціях лінгвістів// <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1423/1518>
58. Федоренко В.Л. Мовні цікавинки. Нестандартні дидактичні матеріали/ В.Л.Федоренко – Х.:Вид група “Основа”, 2006. – 320 с.
59. Шведова Н. Коммуникативные и экспрессивные варианты нераспространенных предложений.– § 2281-2571
60. Babič V. Učbenik stare cerkvene slovanščine. – Ljubljana, 2008.
61. Kurz J. Učebnice jazyka staroslověnského. – Praha, 1969.

62. Lehr-Spławiński T., Cz. Bartula. Zarys gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego: na tle porównawczym. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1973.

РЕЗЮМЕ

Междуметие като лексикално-граматичен клас единици, които имат уникално значение, отразяват реалността по неделим начин, без да отделят емоционалното от рационалното, е характерен елемент от определена сфера на речта, тясно свързан с паралингвистични, невербални средства. Този характер на междуметията определя тяхното специално място в системата от части на речта. Те изпълняват важни функции в речта, ясно показват прагматична значимост, защото пряко отразяват прагматичния тип информация. Идеите за неразривната връзка между процесите, протичащи в човешката памет, и процесите, които определят образуването на междуметия и тяхното разбиране, определят общата ориентация на съвременната лингвистика към цялостното изследване на комуникативните и прагматичните аспекти на езиковите явления, сред които заемат основно място. специално място. Въпреки това статутът на междуметията като част от речта, техният състав, характеристики и функциониране в речта все още не са окончателно определени. Междувременно, системният подход към изучаването на междуметията ви позволява по-пълно да опишете техните семантични и функционални свойства, да установите връзки между елементите на езиковата система и обективната реалност, да идентифицирате условията за тяхното езиково изпълнение. Също така дава възможност да се идентифицира участието в процеса на речта, да се анализира как тези уникални езикови единици се използват от говорещия и адресата, как те взаимодействат в процеса на комуникация, в различни комуникационни ситуации.

Актуалността на изследването се дължи на липсата на системно изследване на особеностите съвременния български език, които играят съществена роля за изразяване на индивидуалното, субективно отношение на говорещия към ситуацията, обективния свят, при изразяването на чувства и ще. Наличните описания на междуметията на съвременния български език не разкриват в достатъчна степен тяхната специфика и роля в общуването, не

дават пълна представа за особеностите на тяхното функциониране, модела на употреба и място в дискурса.

Уместността на изследването е, че то ясно потвърждава теорията за непрекъснатостта на езиковото развитие и отвореността на частите на речта като граматически класове, които непрекъснато се попълват с нови единици не само чрез различни словообразователни процеси, но и чрез обогатяване на нови значения на съществуващите езикови единици.

Целта на изследването е да се разгледат комуникативните и прагматичните особености на междуметията на българския език, както и да се анализират особеностите на техния превод на украински език.

За да постигнете тази цел, трябва да решите следните задачи:

- да разглежда дискуссионни въпроси, свързани с естеството на междуметията и тяхното положение в граматическата система на съвременния български език;
- описват синтактичните функции на междуметията;
- да анализира спецификата на междуметията с контекстуално обусловено прагматично значение;

Обект на изследването са използваните в общуването междуметия на българския език.

Предмет на изследването е комуникативно-прагматичното значение на междуметията и техните украински еквиваленти.

Структурата на работата включва следните основни елементи: заглавна страница, съдържание, въведение, 2 раздела, заключения, списък на литературата.